



รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

“หลักการและการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงที่สมสมัย”

สัญญาเลขที่ RDG๔๖N๐๐๑๔ 14

ทีมวิจัย

พระสำราญ อนุตตโร	นักวิจัยหลัก
พระสมศักดิ์ สิริจนโท	นักวิจัยหลัก
พระชาลี ชาติวีโร	นักวิจัยหลัก
พระวิเชียร อารยโม	นักวิจัยหลัก
พระธรรมจาริกที่ปฏิบัติศาสนกิจในพื้นที่	นักวิจัยร่วม

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)



รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

“หลักการและการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงที่สมสมัย”

สัญญาเลขที่ RDG๔๖No๐๑๘ 14

ทีมวิจัย

พระสำราญ อนุตตโร	นักวิจัยหลัก
พระสมศักดิ์ สิริจนโท	นักวิจัยหลัก
พระชาลี ชาติวีโร	นักวิจัยหลัก
พระวิเชียร อารยมโม	นักวิจัยหลัก
พระธรรมจาริกที่ปฏิบัติศาสนกิจในพื้นที่ นักวิจัยร่วม	

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คำนำ

โครงการวิจัย"หลักการและการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงที่สมสมัย" ได้ดำเนินงานในระยะสิ้นสุดการดำเนินงานเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และผลจากการดำเนินงานสามารถตอบตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยที่ได้กำหนดไว้ ที่ผ่านมาในวาระงาน ๔๐ ปีของธรรมจาริกงานวิจัยชิ้นนี้ถือว่ามีส่วนสำคัญในการเผยแพร่สร้างความเข้าใจให้กับส่วนต่าง ๆ ทางสังคมที่เกี่ยวข้องได้ทราบถึงการทำงานของโครงการพระธรรมจาริก

งานวิจัยชิ้นนี้ได้ใช้ระยะเวลานาน สืบเนื่องจากภาระหน้าที่ที่ทีมวิจัยหลักได้รับในการปรับโครงสร้างองค์กร ทำให้การเคลื่อนไหวงานระยะสุดท้ายในการเติมเต็มข้อมูลเกิดความล่าช้าประกอบกับทีมวิจัยบางรูปบางองค์อยู่ในพื้นที่ที่ไกล เป็นข้อจำกัดในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อความสมบูรณ์ของงานร่วมกัน

อย่างไรก็ตามงานวิจัยชิ้นนี้ก็สำเร็จลุล่วงเป็นไปตามความตั้งใจของคณะทำงาน เพราะผลจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทางโครงการเองได้นำมาเป็นฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาของพระนิสิตและหลายส่วน หลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของโครงการพระธรรมจาริก ท้ายสุดต้องขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว.สำนักงานภาค ที่ได้ให้โอกาสในการเรียนรู้ครั้งนี้ รวมถึงสถาบันโพธิยาลัยที่ได้ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนกระบวนการวิจัยครั้งนี้ รวมถึงที่ขาดไม่ได้ขอกราบขอบคุณครูบา-อาจารย์ที่ท่านได้ถ่ายทอดความให้กับสาธุศิษย์ พระธรรมจาริกที่ปฏิบัติศาสนกิจในพื้นที่ทุกรูปทุกท่านที่มีส่วนทำให้งานวิจัยชิ้นนี้เสร็จสิ้นสมบูรณ์ และผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการที่พยายามให้ข้อเสนอแนะต่อรูปแบบการทำงานของโครงการพระธรรมจาริก

คณะวิจัย

กรกฎาคม ๒๕๔๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทนำ	
-ความสำคัญของโครงการ	
บทที่ ๑	
-บริบทโครงการพระธรรมจาริก	๑
บทที่ ๒	
-กลไกการทำงาน/หน่วยงานและความร่วมมือ	๑๓
บทที่ ๓	
-หลักการและการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกในอดีตและปัจจุบัน	๑๖
บทที่ ๔	
-บทบาทและกระบวนการทำงานของพระธรรมจาริกในอดีตและปัจจุบัน	
บทที่ ๕	
-บทเรียนจากการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก	๑๑๔
บทที่ ๖	
-หลักการการปฏิบัติงาน บทบาทและกระบวนการทำงาน ของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงที่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน	๑๒๒
บทท้ายเล่ม	

โครงการวิจัย

“หลักการและการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงที่สมสมัย”

ความเป็นมาของโครงการ

สังคมไทยมีสถาบันสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจและสติปัญญาของประชาชน เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้านอย่างสูง วัดเป็นศูนย์กลางทางด้านการศึกษาและชุมชน พระสงฆ์เป็นผู้นำทางด้านภูมิปัญญา ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนให้ข้อเสนอแนะในการดำเนินชีวิต แก่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง ชีวิตผู้คนผูกพันอยู่กับวัด วิถีชีวิตเป็นไปอย่างเรียบง่าย เป็นสุข มีความเอื้อเฟื้อจูนเจือตามคติความเชื่อทางศาสนา

แม้ว่าบทบาทในปัจจุบันพระสงฆ์จะลดลงไป แต่สังคมไทยโดยเฉพาะสังคมชนบทก็ยังให้การเคารพและยอมรับพระสงฆ์อยู่พอสมควร หลายแห่งวัดและพระสงฆ์ยังเป็นที่พึ่งสำหรับชาวบ้าน และในปัจจุบันมีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งที่สนใจปัญหาสังคมและต้องการทำประโยชน์แก่สังคม ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา และเป็นผู้นำธรรมะของพระพุทธองค์ออกแนะนำสั่งสอนให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติ การทำหน้าที่ดังกล่าวของพระสงฆ์จะประสบผลสำเร็จเพียงใด ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการถ่ายทอด และศรัทธาที่ประชาชนมีต่อวัดและพระสงฆ์ หน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์นั้นคือเป็นผู้ให้ธรรมทาน หรือการพยายามชี้แนะในเรื่องหลักความดีงาม เพื่อให้ประชาชนได้พ้นความทุกข์ สังคมพ้นจากความทุกข์ สังคมพ้นจากปัญหา นอกจากกิจพึงมีต่อสังคมตามหลักพุทธธรรมแล้ว ข้อเท็จจริงจากสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิต และการบำเพ็ญภาวนาของพระสงฆ์อยู่ได้ด้วยชาวบ้าน จึงทำให้พระสงฆ์ต้องเข้ามามีบทบาทต่อสังคมด้วยเหตุผลสามประการ คือ ประการแรก การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย ประการที่สอง สภาพและเหตุการณ์ในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณะธรรม และประการสุดท้ายโดยคุณธรรม คือ เมตตาธรรม พระสงฆ์จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ (พระมหาสมทรง สิรินุโร อ่างใน อภิขัย พันธเสน, ๒๕๓๕)

พุทธศักราช ๒๕๐๘ นับว่าเป็นปีที่มีความสำคัญยิ่งปีหนึ่ง ของวงการพุทธศาสนาประเทศไทย นั่นก็คือ ปีนี้เป็นปีที่มีการเริ่มต้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่กลุ่มบุคคลที่เรียกว่า “ชาวเขา” ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่บนภูเขาสูงในภาคเหนือ และภาคตะวันตกของประเทศ โดยความร่วมมือระหว่างฝ่าย พุทธจักร และฝ่าย อาณาจักร ภายใต้ชื่อ โครงการพระธรรมจาริก อันเป็นพุทธประสงค์ของพระพุทธองค์ ดังพุทธพจน์ตอนหนึ่งว่า “จรธ ภิกขเว จาริกัม พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย ฯ เปฯ เทเสธ ภิกขเว ธมฺม” ซึ่งแปลว่า “ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเที่ยวจาริกไป จงแสดงธรรม เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ตนหม่นมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก”

คณะพระสงฆ์ที่ออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาถูกเรียกว่า คณะพระธรรมจาริก โดยการที่ออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาในลักษณะนี้ ถือว่าเป็นของแปลกใหม่ เป็นเรื่องใหม่ของสังคมในสมัย ๓๐ ปีก่อน ที่มีสถานการณ์ที่แตกต่างจากสถานการณ์ในปัจจุบันนี้มาก ไม่มีผู้ใดสามารถที่จะคาดเดาถึงผลที่จะออกมาได้ คณะผู้ดำเนินการจึงได้ใช้โครงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาโดยคณะพระธรรม

จาริกเมื่อปี ๒๕๐๘ เป็นโครงการทดลอง หรือโครงการนำร่อง ซึ่งหากได้ผลดีตามที่คาดหวังไว้ ก็จะนำประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับมาปรับปรุงแก้ไข พัฒนาข้อบกพร่องต่าง ๆ วางแผนจัดทำเป็น โครงการถาวรในอนาคตต่อไป

โครงการทดลองได้ถูกนำเสนอขอรับความเห็นชอบจากกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งกรมประชาสัมพันธ์ (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์) ได้ให้ความเห็นชอบดำเนินการได้ภายหลังจากที่ได้มีการศึกษาหาข้อมูลภาคสนาม ที่หมู่บ้านแม่ทับเบิก ตำบลวังบาล อำเภอลำสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ และที่บ้านแม่ป่ายาบ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ในเขตพื้นที่การสร้างนิคมตนเองสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเพชรบูรณ์ พิชญ์โลกและเลย โดยพระธรรมกิตติโสภณ (สมเด็จพระพุทธชินวงศ์) อดีตเจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ได้มอบหมายให้พระศรีวิสุทธิวงศ์ คณะกรรมการวัฒนธรรมทางจิตใจ กระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกับเจ้าหน้าที่ของกองสงเคราะห์ชาวเขาศึกษาข้อมูลและวิเคราะห์ความเป็นไปได้ ตลอดจนจัดทำโครงการทดลองขึ้นมานำเสนอเพื่อขอรับความเห็นชอบดังกล่าว สำหรับการดำเนินการในส่วน of พระสงฆ์นั้น พระธรรมกิตติโสภณ ได้ร่างโครงการเสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการวัฒนธรรมสาขาทางจิตใจได้รับทราบเบื้องต้นและนำเข้าสู่ที่ประชุมคณะกรรมการมหาเถรสมาคม เพื่อทราบแนวทางดำเนินงาน

เมื่อโครงการที่ได้นำเสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการมหาเถรสมาคม ผ่านทางกรมประชาสัมพันธ์ ได้ติดต่อกับพระธรรมกิตติโสภณ อดีตเจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ประธานคณะกรรมการสาขาวัฒนธรรมทางจิตใจกองวัฒนธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ อารามพระราชาคณะ พระครูสัญญาบัตรหรือพระเถระ ผู้มีอายุพรรษาพอสมควรเป็นหัวหน้าคณะพระธรรมจาริกแบ่งออกเป็น ๑๐ สาย สายละ ๑ รูป ผู้ชำนาญวิปัสสนาธุระ ๑๐ รูป ผู้ชำนาญคันถธุระเป็นเปรียญเอก ๑๐ รูป และพระเปรียญ หรือพระนักธรรม พระที่เคยไปมาหาสู่ มีความคุ้นเคยกับชาวเขา หรือพระที่พูดภาษาเขานั้นได้ อีก ๓๐ รูป รวมทั้งหมดจำนวน ๕๐ รูป โดยจัดแบ่งเป็นคณะ ๆ ละ ๕ รูป จัดส่งไปปฏิบัติงานพัฒนาชาวเขาเผ่าต่าง ๆ รวม ๖ เผ่า คือ แม่ัว เ้า มูเซอ ลีซอ อีเก้อ และกะเหรี่ยง ณ สถานที่ต่าง ๆ ในภาคเหนือ ๕ จังหวัด คือ จังหวัดตาก เชียงใหม่ เชียงราย เพชรบูรณ์และแม่ฮ่องสอน เป็นพระธรรมจาริกรุ่นแรกทีออกปฏิบัติศาสนกิจ เมื่อเดือนเมษายน ๒๕๐๘

โครงการเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาเป็นโครงการนำร่อง ซึ่งต่อมาคือโครงการพระธรรมจาริกดังกล่าวแล้วนั้น เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์ไทย และกรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงมหาดไทย (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์) ได้ทดลองดำเนินการเมื่อปี ๒๕๐๘ ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณจากมูลนิธิเอเชีย (Asia Foundation) ถือได้ว่า ประสบผลสำเร็จในระดับที่คาดไม่ถึงว่า ชาวเขาซึ่งปกติแต่ละเผ่า จะมีคติความเชื่อตามจารีตประเพณีที่สืบทอดกันมา มีความแตกต่างหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแตกต่างไปจากคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาจนเกิดปรากฏการณ์รูปธรรมหลายอย่างได้แก่ การรับรู้สถานภาพทางสังคมของพระสงฆ์และให้ความเคารพนับถือ กราบไหว้มีธรรมเนียมปฏิบัติเยี่ยงชาวพุทธทั่วไป (เช่นการทำบุญตักบาตร) การปฏิญาณตนเป็นชาวพุทธ การส่งบุตรหลานเข้ารับการบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุสามเณร รวมทั้งความต้องการให้พระสงฆ์อยู่ในชุมชน

ชนของตนเอง เป็นต้น

ปัจจุบัน โครงการพระธรรมจาริกมีพระสงฆ์อาสาสมัครที่เรียกว่า “พระธรรมจาริก” ปฏิบัติศาสนกิจ ในหมู่บ้านชาวเขาทั่วภาคเหนือ กว่า ๒๐๐ รูป ใน ๒๐๐ แห่ง แต่ละแห่งสามารถเข้าถึงชุมชนชาวเขาประมาณ ๓ - ๕ หมู่บ้าน มีสำนักงานบริหารโครงการ ฯ อยู่ที่ วัดศรีโสดา ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ การกิจหลักของพระธรรมจาริกนอกจากการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา และการอบรมศีลธรรมให้แก่ ชาวเขาแล้ว ยังมีภารกิจรองที่จะต้องปฏิบัติในลักษณะการเป็น “ นักพัฒนา ” อีกมากมาย ซึ่งแท้ที่จริงภารกิจ ของเหล่านี้เป็นภารกิจของสงฆ์ได้เคยกระทำมาก่อนแล้ว ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม และ วัฒนธรรมในสังคมไทย ซึ่งเป็นผลให้บทบาทของพระสงฆ์ต่อชุมชน และสังคมลดลงเป็นลำดับ ได้แก่ การ สอนหนังสือแก่ชาวเขาทั้งเด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ชาวเขา การส่งเสริมให้ชาวเขา ใช้พืชสมุนไพร การจัดตั้ง องค์การชุมชน เพื่อการแก้ปัญหาในชุมชน (เช่น ธนาคารข้าว กลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มเยาวชน) การเป็นผู้นำใน ชุมชนในการพัฒนาสาธารณประโยชน์ในชุมชน รวมทั้งการเป็นที่ปรึกษา เรื่องต่าง ๆ ของชุมชน เป็นต้น

ระยะเวลากว่า ๓๕ ปี ที่ผ่านมามีพระธรรมจาริกที่ผ่านการปฐมนิเทศในแต่ละปีจำนวน ๓๕ รุ่น ปัจจุบันมีพระภิกษุสามเณรที่เป็นพระธรรมจาริกทั้งหมดที่เข้าร่วมโครงการตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีพระ ธรรมจาริกที่เข้าร่วมโครงการกว่า ๘,๐๐๐ รูป มีศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาชาวเขาบน พื้นที่สูง จำนวน ๒๕ ศูนย์ และมีอาศรมพระธรรมจาริกที่ประจำอยู่ตามหมู่บ้านชาวเขา จำนวน ๒๐๐ อาศรม พระธรรมจาริกได้ปฏิบัติงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่พี่น้องชาวเขา กอปรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ของชาวเขาควบคู่กันไป องค์ความรู้ที่ได้กับการทำงานพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงของคณะพระธรรมจาริกมี ความหลากหลาย แตกต่างกันไปตามลักษณะของชนเผ่า พื้นที่ และศักยภาพของบุคลากร ที่ผ่านมายังไม่ ถูกประมวลขึ้นมาเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการปรับยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก ท่ามกลาง กระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดของคณะพระธรรมจาริก อัน เป็นปัญหาของโครงการพระธรรมจาริกในปัจจุบัน

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการทบทวนองค์ความรู้ที่ผ่านมา ถึงหลักการและการปฏิบัติงานของพระ ธรรมจาริกบนพื้นที่สูงที่ในอดีต บทบาทและกระบวนการทำงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูง กิจกรรมที่ พระธรรมจาริกดำเนินการ ผลที่เกิดขึ้นต่อชุมชน ต่อองค์การพระธรรมจาริก ซึ่งจะทำให้ทราบถึงผลงาน ความ สำเร็จ ข้อจำกัด ปัญหา อุปสรรค และขีดความสามารถของพระธรรมจาริก อันจะทำให้ได้แนวทางและการ ปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูง ตลอดจนถึงบทบาทและกระบวนการทำงานของพระธรรมจาริก บนพื้นที่สูงที่เหมาะสมกับสมัยปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาศักยภาพพระ ธรรมจาริก ให้มีความสอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมบนพื้นที่ สูงได้เป็นอย่างดี

โจทย์วิจัย :

หลักการและการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงที่สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน ควรเป็นอย่างไร ?

คำถามย่อย :

๑. หลักการและการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงที่ผ่านมาเป็นอย่างไร ? บทบาทและกระบวนการทำงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงเป็นอย่างไร มีกิจกรรมอะไรบ้าง และมีผลต่อชุมชน ต่อองค์กรพระธรรมจาริกอย่างไร ?

๒. หลักการและการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงในปัจจุบันเป็นอย่างไร ? บทบาทและกระบวนการทำงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงเป็นอย่างไร มีกิจกรรมอะไรบ้าง และมีผลต่อชุมชน ต่อองค์กรพระธรรมจาริกอย่างไร ?

๓. แนวทางและการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงในอนาคตควรเป็นอย่างไร ? บทบาทและกระบวนการทำงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงในอนาคตควรเป็นอย่างไร และควรมีแนวนโยบายอย่างไร ?

วัตถุประสงค์การวิจัย :

๑. เพื่อศึกษาหลักการและการปฏิบัติของพระธรรมจาริกในอดีตและปัจจุบัน

๒. เพื่อศึกษาบทบาทและกระบวนการทำงานของพระธรรมจาริกในอดีตและปัจจุบัน

๓. เพื่อศึกษาหลักการ การปฏิบัติ บทบาทและกระบวนการทำงานของพระธรรมจาริกที่สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน

ขอบเขตการวิจัย :

๑. ขอบเขตเนื้อหา

๑.๑ ความเป็นมาและพัฒนาการของโครงการพระธรรมจาริก

๑.๒ หลักการ แนวคิด ปรัชญา เป้าหมาย ที่เป็นหลักยึดในการทำงานของโครงการพระธรรมจาริกทั้งในอดีตและปัจจุบัน

๑.๓ ประเภท รูปแบบและวิธีการดำเนินงานของโครงการพระธรรมจาริก ผ่านกิจกรรม/โครงการ ต่าง ๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน

๑.๔ บทบาทและกระบวนการทำงานของพระธรรมจาริกที่ปฏิบัติศาสนกิจอยู่ในชุมชนบนพื้นที่สูงทั้งในอดีตและปัจจุบัน

๑.๕ ผลลัพธ์และผลกระทบจากการดำเนินงานของโครงการพระธรรมจาริกที่มีต่อคน/ชุมชนบนพื้นที่สูง, องค์กร, ศาสนา ฯลฯ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน

๑.๖ สถานการณ์และแนวโน้มในชุมชนบนพื้นที่สูง

๑.๗ บทบาทและกระบวนการทำงานของพระธรรมจาริกที่ปฏิบัติศาสนกิจอยู่ในชุมชนบนพื้นที่สูงสอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน

๒. ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาเฉพาะชุมชนบนพื้นที่สูงในภาคเหนือ ที่เป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์
ในโครงการพระธรรมจาริก

วิธีการดำเนินการวิจัย

๑. แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

- ๑.๑ เอกสารทางวิชาการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๑.๒ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับโครงการพระธรรมจาริก
- ๑.๓ บุคลากรในโครงการพระธรรมจาริก ได้แก่ ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงานในสำนักงาน
พระธรรมจาริกที่ปฏิบัติศาสนกิจในพื้นที่
- ๑.๔ บุคคลที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น เจ้าหน้าที่ทั้งภาครัฐและเอกชน แกนนำชุมชน ชาวบ้าน
เจ้าคณะพระสังฆาธิการ อัครพระธรรมจาริก เป็นต้น

๒. เครื่องมือ/วิธีการที่ใช้ในการวิจัย

- ๒.๑ ศึกษาเอกสาร
- ๒.๒ สัมภาษณ์
- ๒.๓ สันทนากลุ่ม
- ๒.๔ ประชุมเชิงปฏิบัติการ
- ๒.๕ การเขียนประสบการณ์

๓. ขั้นตอนและวิธีการดำเนินงาน

- ๓.๑ ประชุมทำความเข้าใจกระบวนการวิจัย และกำหนดประเด็น เครื่องมือและวิธีการ
สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๒ ศึกษาความเป็นมา พัฒนาการ หลักการ รูปแบบ/วิธีการดำเนินงาน บทบาท/
กระบวนการทำงานของพระธรรมจาริก รวมทั้งผลลัพธ์และผลกระทบจากการ ดำเนินงานของโครงการพระ
ธรรมจาริกทั้งในอดีต โดยการดำเนินงานตามลำดับ ดังนี้

- ๓.๒.๑ ศึกษาเอกสาร
- ๓.๒.๒ สัมภาษณ์บุคลากรที่เกี่ยวข้อง
- ๓.๓.๓ สันทนากลุ่ม

- ๓.๓ ศึกษาความเป็นมา พัฒนาการ หลักการ รูปแบบ/วิธีการดำเนินงาน บทบาท/
กระบวนการทำงานของพระธรรมจาริก รวมทั้งผลลัพธ์และผลกระทบจากการ ดำเนินงานของโครงการพระ
ธรรมจาริกทั้งในปัจจุบัน โดยการดำเนินงานตามลำดับ ดังนี้

๓.๓.๑ ศึกษาเอกสาร

๓.๓.๒ สัมภาษณ์บุคลากรที่เกี่ยวข้อง

๓.๓.๓ เขียนประสบการณ์รายกรณี ที่มีเนื้อหาครอบคลุม ขั้นตอน/วิธีการ วัตถุประสงค์/เป้าหมาย ผลลัพธ์และผลกระทบจากการดำเนินงาน ครอบคลุมกิจกรรมดังนี้

- การอบรมศีลธรรม ได้แก่ การใช้เสียงตามสาย การเทศนาสั่งสอน การอบรมธรรมในโรงเรียน การจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น

- การพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น การจัดตั้งกลุ่ม การส่งเสริมสัมมาชีพ การสอนหนังสือไทย การณรงค์ป้องกันโรคภัยต่าง ๆ เป็นต้น

- การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การกำหนดเขตป่าชุมชน การบวชป่า การอนุรักษ์ลำน้ำ การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นต้น

- การเสริมสร้างพลังองค์กรชุมชนและเครือข่าย การประชุม สัมมนา เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การศึกษาดูงาน เป็นต้น

๓.๓.๔ สันทนากลุ่ม

๓.๓.๕ ประชุมเชิงปฏิบัติการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๔ จัดสัมมนาเชิงวิชาการเพื่อศึกษาสถานการณ์และแนวโน้มในชุมชนบนพื้นที่สูง โดยเชิญนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ มาให้ข้อมูล รวมทั้งการร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์โดยพระธรรมจาริกที่ปฏิบัติศาสนกิจอยู่ในแต่ละพื้นที่

๓.๕ ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อจัดทำยุทธศาสตร์การดำเนินงานของโครงการพระธรรมจาริก ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ :

๑. ได้ทราบหลักการและการปฏิบัติของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงที่ผ่านมา
๒. ได้ทราบหลักการและการปฏิบัติของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงที่สมัย
๓. ได้ทราบบทบาทและกระบวนการทำงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงที่สอดคล้องกับ

สถานการณ์ในปัจจุบัน

๔. ได้ทบทวนกิจกรรมและผลกระทบที่มีต่อชุมชน พระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงที่สอดคล้องกับ
- สถานการณ์ในปัจจุบัน

นิยามศัพท์เฉพาะ :

๑. โครงการพระธรรมจาริก หมายถึง โครงการความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์กับกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ที่นิมนต์พระภิกษุอาสาสมัครขึ้นปฏิบัติศาสนกิจเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาทั่วภาคเหนือ

๒. พระธรรมจาริก หมายถึง พระภิกษุสงฆ์ที่โครงการพระธรรมจาริกส่งไปปฏิบัติศาสนกิจในการอบรมศีลธรรม เผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขา โดยการอยู่ประจำในหมู่บ้านชาวเขาตลอดระยะเวลาการปฏิบัติงาน

๓. อาศรมพระธรรมจาริก หมายถึง สถานที่พำนักของพระธรรมจาริก และเป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ รวมทั้งเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมอื่น ๆ ของพระธรรมจาริกที่อยู่ในหมู่บ้าน

๔. หลักการ หมายถึง แนวคิด ปรัชญา หรือเป้าหมายที่โครงการพระธรรมจาริกยึดถือเป็นแนวในการปฏิบัติ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามระยะเวลาและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

๕. การปฏิบัติ หมายถึง การดำเนินงานของโครงการพระธรรมจาริกผ่านกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ภายใต้หลักการที่ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ

บทที่ ๑

บริบทโครงการพระธรรมจาริก

ในบทนี้ขอนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาโดยศึกษาเนื้อหาสาระเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของโครงการพระธรรมจาริก วัตถุประสงค์ของการก่อตั้งโครงการ งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินงาน พัฒนาการของโครงการ และหลักการทำงานของคณะพระธรรมจาริก ที่ได้ก่อกำเนิดเกิดขึ้นจากความร่วมมือของกรมประชาสงเคราะห์ ซึ่งสังกัดกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้นร่วมกับองค์กรคณะสงฆ์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๘ เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดจากการศึกษาวิจัยดังนี้

ประวัติโครงการพระธรรมจาริก

จากการศึกษาเอกสารงาน ๓๐ ปีพระธรรมจาริก และจากการสัมภาษณ์พระเดชพระคุณ พระธรรมโรดม ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพฯ รองประธานคณะพระธรรมจาริกรูปที่ ๑ พบว่า ประวัติความเป็นมาของโครงการพระธรรมจาริกมีดังนี้

๑. สถานการณ์ก่อนโครงการพระธรรมจาริก

การปฏิบัติงานเกี่ยวกับชาวเขาของรัฐบาลไทย เริ่มตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ คือ หลัง พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้มีกลุ่มมิชชันนารี กลุ่มชาวเขา กลุ่มต่างด้าว หลังไหลจากประเทศพม่า ลาว เวียดนาม จีนตอนใต้ เข้ามาในประเทศไทยโดยลำดับ รัฐบาลเป็นห่วงความสงบเรียบร้อยตามชายแดน ในปี พ.ศ. ๒๔๙๗ จึงได้จัดตั้งกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนขึ้น แทนกองบัญชาการรักษายาแดนเดิม เพื่อทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของประชาชนใกล้พรมแดนรวมทั้งชาวเขาด้วย ระหว่างปี ๒๔๙๘ - ๒๕๐๓ คณะรัฐมนตรีได้มอบหมายให้กรมประชาสงเคราะห์ ซึ่งได้จัดตั้งนิคมสร้างตนเองในพื้นที่ราบขึ้นหลายแห่ง ทำการทดลองจัดตั้งนิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาขึ้น โดยกำหนดพื้นที่บนที่สูงไว้ ๔ แห่งคือ

๑. นิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาดอยมูเซอ อ.เมือง จ.ตาก
๒. นิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาดอยเชียงดาว อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่
๓. นิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาม่อนแสนใจ ม่อนแสนเจริญ อ.แม่จัน จ.เชียงราย
๔. นิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาภูมิลือ เขตติดต่อ จ.เพชรบูรณ์ จ.พิษณุโลก และ จ.เลย โดยมีที่ทำการตั้งอยู่ที่ บ้านแม่หัวบึก (ภูผงั่ว) อ.หล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ ในขณะนั้นกล่าวได้ว่า ความรู้เรื่องชาวเขาของกรมประชาสงเคราะห์มีน้อยมาก ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ - ๒๕๐๕ กรมประชาสงเคราะห์จึงได้ทำการสำรวจสภาพชุมชนของชาวเขาในประเทศไทยขึ้น

เรียกว่า "การสำรวจทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย" โดยได้ขอทุนดำเนินการจาก "มูลนิธิเอเชีย" มีผู้ประสานงานกับมูลนิธิเอเชีย คือ นายประสิทธิ์ ติศวัฒน์ ได้จัดทำโครงการสำรวจขึ้นมาเพื่อต้องการทราบว่าชาวเขาแต่ละเผ่ามีความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างไร เพื่อสะดวกในการวางแผนสงเคราะห์ คณะเจ้าหน้าที่ที่ออกสำรวจ ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่จากกรมป่าไม้ กรมปศุสัตว์ กรมกสิกรรม กระทรวงเกษตร เจ้าหน้าที่จากกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน โดยมีเจ้าหน้าที่จากกรมประชาสัมพันธ์ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าชุดสำรวจแต่ละจุด ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด ๕ ชุด และมอบหมายให้ผู้เชี่ยวชาญท้องถิ่นการสหประชาชาติส่งมาช่วยเหลือประเทศไทยในด้านการวางแผนการพัฒนาชาวเขา ช่วยในการวางแผนและเป็นที่ปรึกษางานวิจัย คือ Dr. Hans Manndorff ใช้เวลาประมาณ ๒ ปีเศษ ในการสำรวจรวบรวมวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ แล้วรวบรวมเป็นรูปเล่ม กล่าวได้ว่าเอกสารชิ้นนี้เป็นเอกสารทางวิชาการเกี่ยวกับชาวเขาในประเทศไทย เป็นฉบับแรกสุดในภาษาไทยที่เกี่ยวข้องกับสังคมและเศรษฐกิจ จากข้อมูลที่ได้จากการสำรวจในครั้งนี้ ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการจัดนิคมสร้างตนเองในรูปแบบของพื้นราบนั้นเอาขึ้นไปใช้บนเขาไม่ได้ผล เพราะว่าพื้นที่บนเขาและพื้นที่ราบนั้นแตกต่างกัน พื้นที่ราบนั้นแทบทุกตารางนิ้วสามารถนำมาทำเกษตรได้แต่บนเขาไม่สามารถทำได้ เพราะพื้นที่มีความแตกต่างกันด้านกายภาพมาก ดังนั้น นิคมทั้ง ๔ แห่ง จึงไม่สามารถช่วยเหลือรองรับชาวเขาได้ทั้งหมดสามารถช่วยได้เพียงจำนวนไม่มากนัก จึงเห็นสมควรจัดให้มีหน่วยปฏิบัติการเคลื่อนที่ ออกไปปฏิบัติการตามหมู่บ้านชาวเขาทำให้การปฏิบัติการครอบคลุมได้ทั่วถึงชาวเขามากกว่าในลักษณะการปฏิบัติงานแบบ "หมู่บ้านหลัก" (Key Village) และ "หมู่บ้านบริวาร" (Satellite Village) หลังจากนั้นจึงได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการปฏิบัติงานกับชาวเขาบนพื้นที่สูง จากนิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขา ๔ แห่ง มาเป็นศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ตามจังหวัดที่มีชาวเขาอาศัยอยู่มากแล้วจัดส่งหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาเคลื่อนที่ออกไปปฏิบัติงานเป็นชุดตามหมู่บ้านชาวเขา

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ได้ตั้งกองสงเคราะห์ชาวเขาขึ้นในกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทยเพื่อรับผิดชอบงานชาวเขาบนพื้นที่สูงโดยเฉพาะ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นมาภายหลังตำรวจตระเวนชายแดน ในสมัยนั้นเจ้าหน้าที่จากกระทรวงหลัก คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงสาธารณสุข ยังไม่มีใครเข้าไปทำงานในระดับพื้นที่เพราะเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอ ทั้ง ๔ กระทรวงหลัก จึงต้องอาศัยเจ้าหน้าที่ของกองสงเคราะห์ชาวเขาซึ่งเป็นหน่วยงานพลเรือนเพียงหน่วยงานเดียวที่เข้าไปปฏิบัติงานในหมู่บ้านชาวเขา (ไม่นับหน่วยงานของ ดชด. ที่เป็นหน่วยติดอาวุธ)

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ คณะรัฐมนตรีมีมติให้จัดตั้ง " ศูนย์วิจัยชาวเขา " เพื่อเป็นศูนย์กลางในการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับชาวเขาทางด้านมนุษยวิทยา เพื่อนำผลวิจัยมาใช้ประกอบในการปฏิบัติงานพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ตลอดจนกลายเป็นแหล่งกลางในการส่งเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดี ระหว่างชาวเขากับชาวไทย เมื่อตั้งกองสงเคราะห์ชาวเขาขึ้นมา จำเป็นที่จะต้องมีงานในลักษณะ Missionary Work คือ หมายความว่าคนของเราจะต้องอยู่ในหมู่บ้าน ความจริงแล้วการปฏิบัติงานตามหลักอันนี้ จะต้องให้ชาวเขาทำงานช่วยชาวเขาเอง แต่ไม่สามารถจะหาคนได้เพราะในสมัยนั้นชาวเขาเองความรู้ไม่ถึงระดับ ซึ่งต้องใช้เวลานานในส่วนการสร้างบุคลากรชาวเขา เพราะฉะนั้นกองสงเคราะห์ชาวเขาจึงต้องมีเจ้าหน้าที่เพื่อการนี้ เพราะหน่วยงานอื่นๆยังเข้าไปไม่ถึง กองสงเคราะห์ชาวเขาจึงจำเป็นต้องมีเจ้าหน้าที่การเกษตรที่จบการศึกษาระดับ ปวช. เข้าไปทำงานก่อนที่จะมีเจ้าหน้าที่โดยเฉพาะ คือ เจ้าหน้าที่ของกระทรวงเกษตรเข้าไปปฏิบัติงาน จำเป็นต้องมีครูช่วยสอนหนังสือ เพื่อให้ชาวเขามีความรู้ภาษาไทย มีเจ้าหน้าที่อนามัยที่สามารถให้ความช่วยเหลือรักษาชาวเขาเมื่อเจ็บป่วยในเบื้องต้นได้ โดยมีเจ้าหน้าที่พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีทางสังคมสงเคราะห์หรือสังคมศาสตร์เป็นหัวหน้า เมื่อเจ้าหน้าที่เข้าไปปฏิบัติงานในหมู่บ้านชาวเขาแล้วจึงรู้ว่าการสร้างความสัมพันธ์ทางจิตใจกับชาวเขาเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องดำเนินการจึงทำให้เกิดการพัฒนาที่เรียกว่าการพัฒนาจิตใจเพื่อการพัฒนาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๗

๒. การกำเนิดโครงการพระธรรมจาริก

นายประสิทธิ์ ดิศวัฒน์ หัวหน้ากองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ได้ลาอุปสมบท ณ พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรฯ ได้มีความคิดว่าอยากจะนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่แก่ชาวเขาเหล่านั้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการพัฒนาจิตใจ และเป็นการสนับสนุนแผนการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาของทางราชการให้ประสบผลสำเร็จมากขึ้น จึงได้นำความคิดนี้ไปปรึกษาหารือกับท่านเจ้าคุณพระธรรมกิตติโสภณ (สมเด็จพระพุทธชินวงศ์) เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เจ้าคณะภาค ๖ และประธานอนุกรรมการสาขาวัฒนธรรมทางจิตใจ ซึ่งท่านเห็นชอบด้วยเพราะโครงการนี้จะเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและบ้านเมือง จึงได้มอบหมายให้ท่านเจ้าคุณพระศรีวิสุทธิวงศ์ วัดเบญจมบพิตร อนุกรรมการสาขาวัฒนธรรมทางจิตใจเป็นผู้ประสานกับ นายประสิทธิ์ ดิศวัฒน์ เพื่อวางหลักการเกี่ยวกับการดำเนินงานในรูปแบบขั้นทดลอง เสร็จแล้วนำโครงการเสนอกกรมประชาสงเคราะห์เพื่ออนุมัติในหลักการ เมื่อได้รับความเห็นชอบจากกรมประชาสงเคราะห์แล้ว นายประสิทธิ์ ดิศวัฒน์ และคณะได้เดินทางไปตรวจเยี่ยมหมู่บ้านชาวเขาเผ่ามั่ว นิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาภูมิลล เขตต่อจังหวัดเพชรบูรณ์และเลย ที่หมู่บ้านแม้วทับเบิก อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ หมู่บ้านแม้วป่ายาบ อำเภอด่าน

ซ้าย จังหวัดเลย เพื่อศึกษาข้อมูลต่างๆแล้วนำมาประมวลร่างเป็นโครงการเพื่อดำเนินการขึ้นทดลองในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ซึ่งนายประสิทธิ์ ดิษฐ์วัฒน์ ได้นำโครงการเสนอต่อกรมประชาสัมพันธ์ซึ่งกรมประชาสัมพันธ์ได้อนุมัติเห็นชอบตามเสนอ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ก็ได้นำโครงการนี้เข้าสู่ที่ประชุมอนุกรรมการสาขาวัฒนธรรมทางจิตใจและมหาเถรสมาคมเพื่อให้ได้รับทราบอีกทางหนึ่ง ที่ประชุมคณะกรรมการมหาเถรสมาคมได้เห็นชอบให้ดำเนินการ คณะผู้เข้าร่วมโครงการได้ย้อนระลึกถึงในอดีตสมัยพุทธกาล ที่พระพุทธเจ้าได้ส่งพระสาวกรุ่นแรกไปประกาศพระศาสนา พระองค์ได้ตรัสแก่พระสาวกเหล่านั้นว่า " จรต ภิกขเว จา ริกิ พุชชนิตาย พุชชนสุขาย โลกานุกมฺปาย ฯ เปฯ เทเสถ ภิกขเว ธมฺม " เป็นอาทิซึ่งแปลความว่า "ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เธอจงจาริกท่องเที่ยวไป จงแสดงธรรม เพื่อเป็นประโยชน์ เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก" ดังนั้นเป็นต้น โดยอาศัยหลักพุทธภาษิตนี้ จึงได้ตั้งชื่อพระภิกษุที่จะเดินทางไปปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขานี้ว่า "พระธรรมจาริก "

วัตถุประสงค์ของการก่อตั้งโครงการ

จากการศึกษาเอกสาร ๓๐ ปี พระธรรมจาริก พบว่า โครงการพระธรรมจาริกก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

๑. เพื่อช่วยส่งเสริมศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นแก่ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในเขตภาคเหนือของประเทศไทย ให้ผู้ที่ยังไม่รู้ไม่เข้าใจพระพุทธศาสนาให้มีความรู้ ความเข้าใจ เกิดความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามั่นคงยิ่งขึ้นแล้วปฏิบัติงานตนเป็นพุทธมามกะยอมรับนับถือพระพุทธศาสนามีศีลธรรมประจำใจ

๒. เพื่อให้ชาวเขามีความเคารพรักมีความหวังดี มีความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

๓. เพื่อให้ชาวเขาเกิดทัศนคติอันดีงามต่อเจ้าหน้าที่รัฐ ตลอดจนถึงประเทศไทยด้วยสามัญสำนึกของตนเองว่าเขาเป็นชาวไทย นับถือศาสนาพุทธเช่นเดียวกับคนไทยทั้งหลายทั่วไป เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ส่งมาปฏิบัติงานนั้นเป็นตัวแทนของรัฐ เพื่อเข้ามาบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ชาวเขาผู้มีสถานะเป็นประชากรของประเทศไทยด้วยกันฉันญาติสนิทมิตรสหายที่ดีต่อกัน (มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดาร ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี .(๒๕๓๙ : ๖๐)

ต่อมาเมื่อสถานการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนไป จากในอดีตเริ่มแรกที่เน้นความมั่นคงของชาติ โครงการพระธรรมจาริกก็ได้ปรับตัววัตถุประสงค์ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของบ้านเมืองมาแก้ไข ในปี ๒๕๑๑ , พ.ศ. ๒๕๒๖ และปรับปรุงครั้งสุดท้ายในปี ๒๕๒๙ เพื่อให้สอดคล้องกับการ

ปฏิบัติงานและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปดังนี้ (มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดาร ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, ๒๕๓๘ : ๘๒)

- เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- เพื่อพัฒนาทางด้านจิตใจ การศึกษา การพยาบาล และการแก้ไขปัญาเฉพาะหน้า
- เพื่อให้ชาวเขามีความรู้สึกลำบากในความเป็นคนไทย
- เพื่ออบรมศีลธรรมและหน้าที่พลเมืองแก่ชาวเขา

งบประมาณของพระธรรมจาริก

การปฏิบัติศาสนกิจของพระธรรมจาริกตลอด ๓๙ ปีที่ผ่านมา ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง ซึ่งมีหลายหน่วยงานด้วยกันทั้งทางภาครัฐ และเอกชนดังต่อไปนี้

๑. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถและสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานความช่วยเหลือเป็นครั้งคราว โดยเฉพาะสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อเสด็จฯ เชียงใหม่ จะเสด็จเป็นการส่วนพระองค์มาที่วัดศรีโสดา เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขามาโดยตลอดแทบทุกปี และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ถวายค่าข้าวสารเดือน ละ ๕๐,๐๐๐ บาท เป็นประจำทุกเดือน

๒. มูลนิธิเอเชีย

การปฏิบัติศาสนกิจของพระธรรมจาริกในปีแรก คือ พ.ศ. ๒๕๐๘ ซึ่งถือว่าเป็นโครงการนำร่อง ใช้เวลาในการปฏิบัติงานปีแรกนั้นเพียง ๔๕ วันเท่านั้น โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากมูลนิธิเอเชียในการถวายเป็นค่าเดินทาง ค่าภัตตาหาร และค่าใช้จ่ายในยามฉุกเฉิน เช่น ยามอาพาธหรือค่าพาหนะในกรณีที่ต้องเดินทางไกล ๆ เป็นต้น งบประมาณ ๔๕๐ บาท

๓. มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดาร ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดาร ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๓ โดยได้รับความเห็นชอบร่วมกันระหว่าง พระธรรมกิตติโสภณ เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ประธานคณะกรรมการพระธรรมจาริก และกองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย โดยพิจารณาเห็นว่า - โครงการพระธรรมจาริก - ได้จัดส่งพระออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาและ

อบรมศีลธรรมแก่ชาวเขาชนถิ่นกันดาร ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ มีกรมประชาสัมพันธ์เป็นผู้ถวายความอุปถัมภ์ ใช้เวลาในการปฏิบัติงานเพียง ๔ เดือนเท่านั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้เริ่มมีพระธรรมจาริกอาสาสมัครอยู่เพื่อความต่อเนื่องตลอดปี จำนวน ๒ รูป ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดเชียงราย ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้มีพระธรรมจาริก ๑๗ อาศรม จำนวน ๓๖ รูป ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ เชียงราย น่าน เพชรบูรณ์ กำแพงเพชร และกาญจนบุรี อาสาสมัครอยู่ปฏิบัติงานตลอดปี ทำให้เป็นภาระแก่โครงการพระธรรมจาริก ที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นเดือนละ ๑๖,๐๐๐ บาท (รายงานของพระธรรมกิตติโสภณ ประธานคณะพระธรรมจาริก ในพิธีเปิดปฐมนิเทศพระธรรมจาริก รุ่นที่ ๗ วันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๔) ประกอบกับได้มีผู้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินและทรัพย์สินช่วยเหลือโครงการพระธรรมจาริกเป็นจำนวนมากขึ้นในแต่ละปี โดยเฉพาะในระยะเวลาที่มีการบรรพชา/อุปสมบท พระภิกษุและสามเณรชาวเขา ที่วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ ทำให้งานพระธรรมจาริกได้ผลดียิ่งขึ้นตามลำดับ เพื่อให้กิจกรรมนี้ได้กระทำโดยกว้างขวางและถาวรสืบต่อไป จึงได้ตกลงทำตราสารมูลนิธิขึ้น เพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของท่านผู้มีกุศลศรัทธา โดยตั้งเป้าหมายของการปฏิบัติงานพระธรรมจาริกในระยะต่อไปจะเป็นการไปอยู่ปฏิบัติงานประจำ และมีการคัดเลือกพระภิกษุสงฆ์ทั่วประเทศ เข้าร่วมในการดำเนินงานของโครงการพระธรรมจาริก

มูลนิธิ นี้ใช้ชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า "BUDDIST MISSION FOR REMOTE PEOPLE FOUNDATION UNDER THE PATRONAGE OF H.R. H THE PRINCESS MOTHER" ทุนแรกเริ่มของมูลนิธิ ได้มาจากเงินศิษยานุศิษย์และผู้เคารพนับถือร่วมกันบริจาค เพื่อทำบุญในวันคล้ายวันเกิดของพระธรรมกิตติโสภณ เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ประธานคณะพระธรรมจาริกและพระเทพกิตติเวที รองเจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นเงินทั้งสิ้น ๑๔๕,๗๑๘ บาท เงินจำนวนนี้ร่วมกับเงินผู้มีจิตศรัทธาบริจาคในพิธีบรรพชา/อุปสมบทภิกษุสามเณรชาวเขา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นเงินอีก ๕,๐๐๐ บาท รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๑๕๐,๗๑๘ บาท และได้จดทะเบียนเมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔ และในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ คณะพระธรรมจาริกได้กราบบังคมทูลเชิญ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นองค์พระราชูปถัมภ์ของมูลนิธิ ปัจจุบันประธานกรรมการบริหารมูลนิธิ คือ นายวัลลภ พลอยทับทิม ปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และมีพระเดชพระคุณ พระพรหมจริยาจารย์ เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เป็นประธานกรรมการที่ปรึกษา มูลนิธิมีสินทรัพย์ทั้งสิ้น ๓๒,๐๔๕,๔๓๙.๘๖ บาท (สามสิบสองล้านสี่หมื่นห้าพันสี่ร้อยสามสิบเก้าบาทแปดสิบหกสตางค์) ณ วันที่ ๒๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๗ ซึ่งดอกผลจากมูลนิธิได้นำมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบันนี้

๔. กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ

กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในอดีตคือ กรมประชาสงเคราะห์ สังกัดกระทรวงมหาดไทย ต่อมาเปลี่ยนไปสังกัด กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม และในปัจจุบันเปลี่ยนเป็นกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ สังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ริเริ่มร่วมก่อตั้งโครงการ พระธรรมจาริก ขึ้น ได้สนับสนุนงบประมาณช่วยเหลือโดยตั้งไว้ในหมวดเงินอุดหนุน ในแต่ละปีไม่ต่ำกว่า ๑๕ ล้านบาท

๕. กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

โครงการพระธรรมจาริกได้รับการสนับสนุน จากกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ในด้านการศึกษาปริยัติธรรม แผนกสามัญ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ - ๖ เพื่อให้บุตรหลานชาวเขาที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในโครงการพระธรรมจาริกได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนในระดับที่สูงขึ้น

๖. กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ

ในด้านการศึกษาผู้ใหญ่ (ชาวเขา) วัดศรีโสดา และโรงเรียนผู้ใหญ่สตรีวัดวิเวกวาราม ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณในการบริหาร การดำเนินการจัดการเรียนการสอน และการฝึกอบรม พระภิกษุสามเณรที่เป็นพระธรรมจาริกสำหรับเป็นครูสอนหนังสือ ตามหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่

๗. กระทรวงสาธารณสุข

โครงการพระธรรมจาริกได้รับความช่วยเหลือด้านยาเวชภัณฑ์บางส่วน จากกระทรวงสาธารณสุข เป็นประจำทุกปีเพื่อให้สำหรับในการถวายแก่พระธรรมจาริกในช่วงประชุมปฐมนิเทศประจำปีของพระธรรมจาริก ยาเวชภัณฑ์พระธรรมจาริกจะนำไปไว้ที่อาศรมที่ตนปฏิบัติงานอยู่เพื่อให้ยามอาพาธและแจกจ่ายชาวบ้านที่เจ็บไข้ได้ป่วย

๘. ประชาชนผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาทั่วไป

เงินที่ได้รับจากการบริจาคส่วนใหญ่ จะเป็นเงินบริจาคในช่วงพิธีบรรพชาอุปสมบท ชาวเขาประจำปี ที่วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ ซึ่งประชาชนผู้มีจิตศรัทธาได้รับเป็นเจ้าภาพบวช และร่วมบริจาค ทั่วๆ ไป เงินที่ได้รับจากการบริจาคนี้จะนำเข้ามามูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดาร ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เพื่อใช้ในงานพระธรรมจาริกต่อไป

พัฒนาการของโครงการพระธรรมจาริก

การดำเนินงานของพระธรรมจาริกมีมานานเกือบ ๔๐ ปี มีพัฒนาการมาโดยลำดับ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลง ๓ ช่วงที่เห็นได้ชัดเจนดังนี้

๑. ช่วงที่ ๑ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๒

ในยุคนี้ เป็นจุดเริ่มต้นของโครงการพระธรรมจาริก ในช่วงนี้โครงการพระธรรมจาริกได้อาศัยวัดเบญจมบพิตรเป็นสถานที่ดำเนินการบริหารงานโครงการ และอาศัยเจ้าหน้าที่จากกองสงเคราะห์ชาวเขาเป็นผู้ดำเนินการ เนื่องจากการขึ้นปฏิบัติงานของคณะพระธรรมจาริกในช่วงแรกเป็นโครงการทดลองจัดส่งพระธรรมจาริกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ กำหนดให้พระธรรมจาริกปฏิบัติงานในหมู่บ้านชาวเขาเป็นระยะเวลา ๔๕ วัน ซึ่งต่อมาได้ขยายเวลาในการปฏิบัติงานออกเป็น ๓ เดือน ในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ และตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นต้นมา กำหนดให้อยู่ปฏิบัติงานเป็นระยะเวลา ๔ เดือน ในแต่ละปีการอยู่ปฏิบัติงานในหมู่บ้านชาวเขาของพระธรรมจาริก ช่วงระยะเวลา ๔ เดือนในรอบปีนั้น ทำให้การปฏิบัติงานไม่ต่อเนื่อง พระธรรมจาริกหลาย ๆ รูป จึงได้มีการแสดงความจำนงค์ต่อพระธรรมกิตติโสภณ เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ประธานคณะพระธรรมจาริกขอยู่ปฏิบัติงานตลอดปี และต่อมาได้มีผู้แสดงความจำนงค์มากขึ้นทุกปี จนทำให้ภาระด้านค่าใช้จ่ายของโครงการมากขึ้น ซึ่งในการนี้ได้มีการหารือร่วมกันระหว่างประธานคณะพระธรรมจาริก กองสงเคราะห์ชาวเขาและผู้เกี่ยวข้อง ได้มีความเห็นตรงกันว่าควรจะมีแหล่งเงินทุนสนับสนุนการดำเนินงานโครงการพระธรรมจาริกเพื่อป้องกันความไม่คล่องตัว ในด้านงบประมาณที่ได้รับจากทางราชการ (ผ่านกรมประชาสงเคราะห์) และในที่สุดการแก้ปัญหา ก็คือการจัดตั้ง " มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดาร " ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ (มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดาร, ๒๕๓๘ : ๒๘)

๒. ช่วงที่ ๒ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๓๕

ช่วงที่ ๒ นี้ได้มีการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารงานอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้การบริหารงานพระธรรมจาริกเกิดความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน โดยประธานคณะพระธรรมจาริกได้แต่งตั้งกรรมการขึ้นในส่วนกลาง เพื่อทำหน้าที่บริหารงานโครงการฯ ร่วมกับกรมประชาสงเคราะห์ และในส่วนภูมิภาค ได้จัดตั้งกองอำนวยการงานพระธรรมจาริก บริหารงานอยู่ที่วัดศรีโสดา อ.เมือง จ.เชียงใหม่ และมีการจัดโครงสร้างการบริหารงานภายในโดยการจัดตั้งศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขาขึ้นที่วัดศรีโสดา และอีก ๒ สาขา คือ สาขาบ้านเย้าหนองแวน (ปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อเป็นบ้านธรรมจาริก) ต.แม่จัน อ.แม่จัน จ.เชียงราย และสาขาวัดวิเวกวานาราม ต.แม่ใจ อ.สันทราย จ.เชียงใหม่ แต่งตั้งพระครูนิคมธรรมประศาสน์ เจ้าอาวาสวัดศรีโสดา เป็นผู้อำนวยการฯ การบริหารงานแบ่งออกเป็น ๕ งาน ดังนี้

๒.๑ งานพระธรรมจาริก จัดแบ่งหน่วยปฏิบัติงานพระธรรมจาริกออกเป็นเขต ๔ เขต รับผิดชอบอาศรมฯ จำนวน ๑๐๑ อาศรมฯ ดังนี้

๒.๑.๑ เขต ๑ ควบคุมพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และแม่ฮ่องสอน
จำนวน ๖๐ อาศรม

๒.๑.๒ เขต ๒ ควบคุมพื้นที่จังหวัดเชียงราย พะเยา และลำปาง
จำนวน ๑๘ อาศรม

๒.๑.๓ เขต ๓ ควบคุมพื้นที่จังหวัดตาก กำแพงเพชร เพชรบูรณ์
อุทัยธานี เลย และกาญจนบุรี จำนวน ๑๒ อาศรม

๒.๑.๔ เขต ๔ ควบคุมพื้นที่จังหวัดแพร่ น่าน จำนวน ๑๑ อาศรม

๒.๒ งานตรวจเยี่ยม/ติดตามผล ทำหน้าที่ออกตรวจเยี่ยมให้กำลังใจ ให้คำแนะนำ
ในการปฏิบัติงานแก่พระธรรมจาริก และติดตามผลการทำงานของพระธรรมจาริกในกิจกรรมต่าง ๆ

๒.๓ งานเผยแผร์ ทำหน้าที่จัดหาพระภิกษุสามเณร ศรัทธาในการเผยแผร์พระ
ศาสนา จัดฝึกอบรมเพื่อเป็นบุคลากรในการเผยแผร์ และดูแลการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก
ทั้งหมด

๒.๔ งานการศึกษา ทำหน้าที่ เปิดสอนให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขา
ที่มาบรรพชาอุปสมบท ทั้งสายปริยัติธรรมแผนกสามัญและแผนกธรรมบาลี นอกจากนี้ยังได้จัดตั้ง
ห้องสมุดขึ้นภายในศูนย์ฝึกอบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขาวัดศรีโสดา เพื่อให้
พระภิกษุสามเณรชาวเขาได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ในทางธรรมและทางโลก

๒.๕ การบริหารงานอื่น ได้แก่ สาธารณูปการ ปกครอง ธุรการ พัสดุ การเงิน อนามัย
ศาสนพิธี และโภชนาการ

จากการบริหารงานพระธรรมจาริกในปี พ.ศ.๒๕๒๖ จะเห็นได้ว่าการแยกกรรมการ
ดำเนินงานฝ่ายสงฆ์ออกเป็นเอกเทศ ซึ่งแตกต่างหากจากกรรมการดำเนินงานฝ่ายฆราวาส ทำให้
กรมประชาสงเคราะห์มีหน้าที่เป็นเพียงผู้ให้คำปรึกษา จัดหางบประมาณสนับสนุนและสนับสนุน
ด้านการปฏิบัติการเท่านั้น

๓. ช่วงที่ ๓ ระหว่างปีพ.ศ. ๒๕๓๖ - ปัจจุบัน

การบริหารงานพระธรรมจาริกภาคสนาม ได้มีการยกเลิกระบบเขตและสายมาเป็นศูนย์อบรม
ศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง เพื่อให้การทำงานภาคสนามคล่องตัวมากยิ่งขึ้น
เนื่องจากการบริหารงานแบบเขตและสายทำให้มีพื้นที่ในความรับผิดชอบกว้างขวาง ทำให้ หัวหน้า
เขตและหัวหน้าสายไม่สามารถที่จะดูแลพื้นที่และพระธรรมจาริกได้ทั่วถึง ด้วยเหตุนี้ในปี พ.ศ.
๒๕๓๖ จึงจัดตั้งศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงขึ้น จากการบริหารใน

ระบบศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง ทำให้การทำงานของพระธรรมจาริกภาคสนามและหัวหน้าศูนย์เป็นไปด้วยดีเนื่องจากพระธรรมจาริกมีขวัญและกำลังใจ ทำให้งานโครงการพระธรรมจาริกประสบผลสำเร็จไปตามลำดับ แต่มาในระยะหลังการปฏิบัติงานในระบบของศูนย์อบรมศีลธรรม ฯ ประสบปัญหาในด้านการขาดพระธรรมจาริกที่มีความรู้ความสามารถ และขาดวิทยุและคุณวุฒิมาปฏิบัติหน้าที่ในการดำเนินงานด้านหัวหน้าศูนย์ ฯ พระธรรมจาริกผู้เป็นหัวหน้าศูนย์กับพระธรรมจาริกลูกศูนย์มีอายุพรรษาและการศึกษาที่ใกล้เคียงกันเป็นส่วนใหญ่ทำให้การทำงานไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ พระธรรมจาริกภายในศูนย์ที่มีสภาพดังกล่าวไม่มีความเกรงใจในการปฏิบัติงานของหัวหน้าศูนย์ ฯ ทำให้หัวหน้าศูนย์เกิดความท้อแท้ในการปฏิบัติงาน ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ โครงการพระธรรมจาริกได้ทำการทดลองจัดตั้งสำนักงานพระธรรมจาริกจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมอบอำนาจหน้าที่ในการบริหารงานให้แก่พระธรรมจาริกภายในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ดำเนินการบริหารจัดการด้านการเผยแผ่เองอย่างเอกเทศ โดยทางสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค ได้โอนงบประมาณให้ดำเนินการบริหารจัดการเอง ซึ่งการดำเนินงานในระยะแรก ๆ เกิดความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพเป็นอยู่ดี เพราะมีความเป็นอิสระในการดำเนินงาน และเข้าหาชุมชนได้อย่างทั่วถึง แต่มาระยะหลังบุคลากรที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารงานได้ลาออกและลาสิกขาบทไปเสียเป็นส่วนใหญ่ ทำให้การบริหารงานและการดำเนินงานในรูปของสำนักงานจังหวัดมีความชะงักและขัดข้องหลายประการ ทางสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกจึงต้องเข้าไปช่วยเหลือ แต่การดำเนินงานในรูปแบบของสำนักงานบริหารงานพระธรรมจาริกจังหวัด สามารถทดลองขยายได้เพียงจังหวัดเดียวไม่สามารถที่จะขยายต่อไปในจังหวัดอื่น ๆ ได้ ด้วยข้อจำกัดหลาย ๆ ประการ

บทสรุปประวัติศาสตร์โครงการพระธรรมจาริกและความเป็นอยู่ในปัจจุบัน

การก่อกำเนิดโครงการพระธรรมจาริกตั้งแต่อดีต กระทำโดยเจ้าหน้าที่จากกองสงเคราะห์ชาวเขาเป็นผู้ดำเนินการ เป็นที่ทราบกันดีว่านายประสิทธิ์ ติศวัฒน์ อดีตผู้อำนวยการกองสงเคราะห์ชาวเขาคนแรก เป็นผู้คิดริเริ่มโครงการโดยนำแนวคิดด้านการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปอบรมสั่งสอนชาวเขาที่ยังขาดความรู้ ขาดโอกาส ให้เป็นคนดีมีศีลธรรมและเป็นระบบระเบียบ ให้ง่ายต่อการปกครอง

จากนั้นได้นำแนวคิดนี้ไปหารือกับท่านเจ้าคุณพระศรีวิสุทธิวงศ์ (พระธรรมวโรดม) ขณะลาบวช ๑ พรรษา ที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร ในช่วงเวลานั้นขณะกำลังปลงผมที่กุฏิท่านเจ้าคุณพระศรีวิสุทธิวงศ์อยู่ คราวนั้นมีพระครูโสภณศิริประชาภิเษกอยู่ในเหตุการณ์นี้ด้วย ท่านเจ้าคุณพระศรีวิสุทธิวงศ์เห็นด้วยในหลักการจึงได้ยก่างรายละเอียดโครงการ นำถวายแด่พระ

ธรรมกิตติโสภณในสมัยนั้น ภายหลังได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ มีราชทินนามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ จุฬาลงกรณรังษฤษฎ์ กิตติโสภณวราภรณ์ วิบุลยคุณวิมล ศิริสุนทรวิเทศ ตรีปิฎกาวาภรณ์ อุดมมหาคนปธานาดิศร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัญวาสี

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ พระเดชพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ เห็นชอบโครงการและโปรดให้มีการดำเนินการโครงการนับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา การดำเนินการโครงการพระธรรมจาริกในสมัยแรก ๆ ยังขาดงบประมาณสนับสนุน จึงขอความอนุเคราะห์ไปยังมูลนิธิเอเซีย เพื่อดำเนินการเป็นช่วง ๆ ไป ภายหลังทางกรมประชาสัมพันธ์ได้ถวายการอุปถัมภ์งบประมาณดำเนินการอย่างจริงจัง และปัจจุบันกรมประชาสัมพันธ์ได้ถูกยุบไป และได้ตั้งกรมใหม่ คือ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ สังกัดกระทรวงใหม่เช่นกัน คือ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ พระเดชพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ องค์สถาปนาโครงการพระธรรมจาริก ได้ถึงแก่มรณภาพลงด้วยโรคหัวใจ โรคเบาหวาน และโรคอัมพฤกษ์ ณ โรงพยาบาลศิริราช เมื่อวันที่ ๒๒ เดือนกันยายน เวลา ๑๑.๔๐ น. พระธรรมปัญญาบดี รองประธานรูปที่ ๑ จึงได้รับพระบัญชาในการเป็นประธานโครงการพระธรรมจาริกสืบต่อมา จากพระเดชพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ ภายหลังในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนา พระธรรมปัญญาบดี เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ มีราชทินนามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ไพศาลนิตยานุหิตวิธาน ปฏิภาณสุธรรมภาณี ศรสังฆโสภณวิมลศีลาจารย์นิวัตร ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัญวาสี สถิต ณ วัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นต้นมา สำนักงานประธานคณะพระธรรมจาริกได้ก่อตั้งขึ้นที่ วัดปากน้ำภาษีเจริญอีกแห่งหนึ่ง โดยมีพระครูปลัดสัมพิพัฒน์ปัญญาจารย์ เป็นเลขานุการสำนักงาน และที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหารนั้นสำนักงานตั้งดำเนินการที่ ศาลาธรรมชินราชปัญจบท โดยมีท่านเจ้าคุณพระเมธีปริยัตยาภรณ์ เป็นเลขานุการสำนักงาน ปัจจุบันมีท่านเจ้าคุณพระศรีธรรมบัณฑิตเป็นรักษาการแทน ภายหลังที่ท่านเจ้าคุณพระเมธีปริยัตยาภรณ์ อาพาธด้วยเส้นโลหิตในสมองแตกเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๖ และสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค โดยมีพระราชวิมลเมธี เป็นผู้อำนวยการบริหารงานส่วนภูมิภาค สำนักงานตั้งอยู่ที่วัดศรีโสดา ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมี พระครูธรรมธสมจิตร ดิกขวิโร เป็นผู้สนองงานฝ่ายบริหารทั่วไป พระเพชร อาภัสสโร เป็นผู้สนองงานฝ่าย

บริการและเผยแพร่ พระสมศักดิ์ สิริจนฺโท เป็นผู้สนองงานฝ่ายแผนงานและโครงการ และพระ
 สัมราญ อนุตฺตโร เป็นผู้สนองงานฝ่ายการศึกษาพระธรรมจาริก สรุปว่าสำนักงานสำหรับการ
 บริหารงานในโครงการพระธรรมจาริกมี ๓ แห่ง คือ สำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริก
 ส่วนกลาง ตั้งอยู่ที่วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ ๔ สำนักงานประธานคณะพระธรรมจาริก ตั้งอยู่ที่ วัด
 ปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ๔ และ สำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค ตั้งอยู่
 ที่ วัดศรีโสดา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

การดำเนินงานโครงการพระธรรมจาริกได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ ระบบการทำงานมา
 อย่างหลากหลาย และทุกครั้งที่ผ่านมาจากการสรุปประเมินผลงานของคณะทำงานวิจัยแล้วทำให้
 ทราบว่า ในรูปแบบของการบริหารงานโครงการพระธรรมจาริก การปกครองนั้นมีความเหมาะสม
 สอดคล้องดี เหมาะแก่สถานการณ์ปัจจุบันอย่างมาก เช่น การจัดตั้งสำนักงานพระธรรมจาริก
 จังหวัดแม่ฮ่องสอน การจัดตั้งศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง การ
 จัดตั้งคณะกรรมการปฏิรูปงานพระธรรมจาริกภาคสนาม และการจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนา
 สำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาคขึ้น ทั้งหมดนี้เป็นการเอื้อต่อการปฏิบัติ
 งานภาคสนามอย่างมากทีเดียว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นต้นมา สำนักงานบริหารงานโครงการ
 พระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค ได้จัดตั้งงานสารสนเทศพระธรรมจาริกขึ้น มีฐานะเทียบเท่ากับฝ่าย ๆ
 หนึ่งในโครงสร้างการบริหารงานแต่ไม่อยู่ใน สारระบบของโครงสร้างการทำงาน งานสารสนเทศ
 พระธรรมจาริกเป็นงานสำหรับบริการและเผยแพร่งานของพระธรรมจาริกภาคสนาม และเป็นผู้
 ประสานงานระหว่างภาคสนามกับภาคีความร่วมมืออื่น ๆ ปัจจุบันมีคณะทำงานประจำกว่า ๑๐
 รูป ประกอบไปด้วยงานต่าง ๆ ดังนี้ งานบุคลากร งานแผนงานและโครงการ งานวิชาการ งาน
 อบรม งานยุวพุทธธรรมจาริก งานสรุปรายงานผล งานวางระบบฐานข้อมูล งานวิจัยและ
 สารสนเทศ

ดังนั้นงานสารสนเทศพระธรรมจาริก จึงเป็นศูนย์รวมงานทั้งหมดในการบริหารจัดการ
 โครงการ เปรียบเสมือนศูนย์บัญชาการที่พลวงแห่งการประกาศพุทธธรรม ทั้งในเรื่องงบประมาณ
 สื่อการอบรม การประสานงาน การประชุมหรือการวางแผนงาน โดยเฉพาะการจัดประชุม
 คณะกรรมการปฏิรูปงานพระธรรมจาริกภาคสนาม การสัมมนา การวางแผนงานยกกว้างระเบียบ
 กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ ประกาศ คำสั่งผู้บังคับบัญชา เป็นหน้าที่ของงานสารสนเทศพระธรรมจาริก
 เป็นมิติใหม่ของการจัดการระบบให้มีความคล่องตัว เพราะการดำเนินงานในวัดศรีโสดาที่มีความ
 เกี่ยวข้องกันอยู่หลายหน่วยงาน อันได้แก่ โรงเรียนสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ โรงเรียนวัดวิเวกวาราม
 วัดศรีโสดา มูลนิธิวัดศรีโสดา เป็นต้น

บทที่ ๒

กลไกการทำงาน หน่วยงานและความร่วมมือ

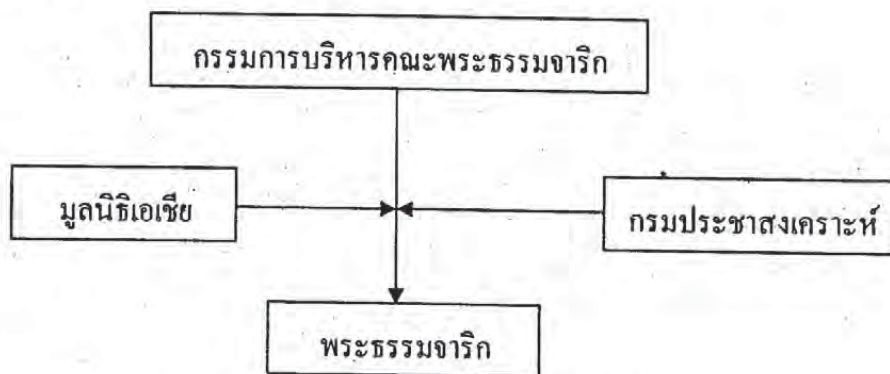
จากการศึกษาวิจัยเรื่อง หลักการและการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงที่สมสมัย คณะผู้ศึกษาวิจัยศึกษาถึงกลไกการทำงานของโครงการพระธรรมจาริก อันได้แก่ โครงสร้างการบริหารงาน ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนมาโดยตลอด เพื่อให้การปฏิบัติงานเกิดความคล่องตัวมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลมากที่สุด ในการปรับเปลี่ยนแต่ละครั้งก็ได้มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งคณะสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการปรับปรุงการบริหารงาน โครงสร้างการบริหารงานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันแต่ละช่วงก็มีปัญหาและอุปสรรค จึงทำให้คณะกรรมการหาแนวทางแก้ไขมาโดยตลอด และกลไกการทำงานที่ผ่านมาได้มีหน่วยงานต่าง ๆ ที่เป็นภาคีความร่วมมือในการพัฒนาโครงการพระธรรมจาริก ดังที่นำเสนอต่อไปนี้

กลไกการทำงาน

โครงการพระธรรมจาริกได้มีการปรับเปลี่ยนระบบและโครงสร้างมาโดยตลอด เพื่อให้การดำเนินงานเกิดความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด ซึ่งจากการศึกษาวิจัย คณะผู้ศึกษาได้แบ่งแยกโครงสร้างการทำงานของโครงการพระธรรมจาริกออกเป็น ๑๐ โครงสร้าง ดังนี้

๑. โครงสร้างที่ ๑ ระยะทดลองโครงการ พ.ศ. ๒๕๐๘

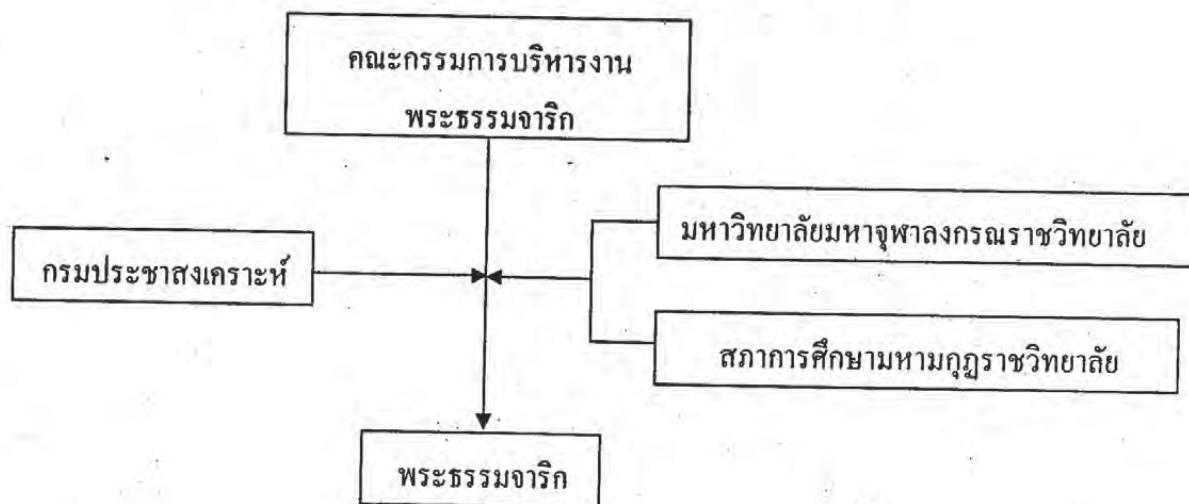
เป็นโครงสร้างในตอนเริ่มดำเนินทดลองโครงการมีคณะกรรมการอยู่ที่วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ มีหน่วยงานที่เข้ามาช่วยเหลือได้แก่ มูลนิธิเอเชีย กรมประชาสงเคราะห์ ดังผังงานพระธรรมจาริกระยะทดลองงาน ดังแผนภูมิ ๒



แผนภูมิ ๒ แสดงโครงสร้างการบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกระยะทดลอง ปี พ.ศ. ๒๕๐๘

๒. โครงสร้างที่ ๒ ปี พ.ศ. ๒๕๐๙

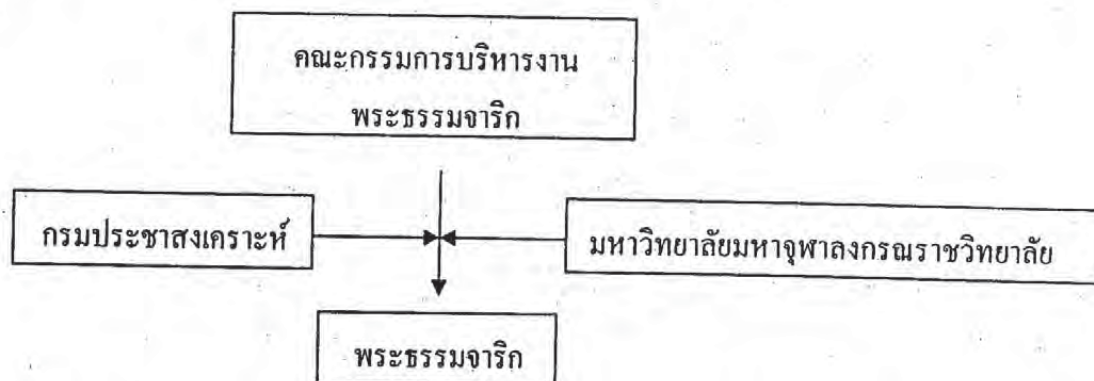
เมื่อโครงการพระธรรมจาริกได้ทดลองปฏิบัติงานในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ปรากฏว่า ได้ผลเป็นที่น่าพอใจมาก ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ จึงได้นิมนต์พระนิสิตนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ และจากสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศวิหาร เข้ามาปฏิบัติงานพระธรรมจาริกร่วมกับพระท้องถิ่น ดังแผนภูมิ ๓



แผนภูมิ ๓ แสดงโครงสร้างการบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกระยะทดลอง ปี พ.ศ. ๒๕๐๙

๓. โครงสร้างที่ ๓ ปี พ.ศ. ๒๕๑๐

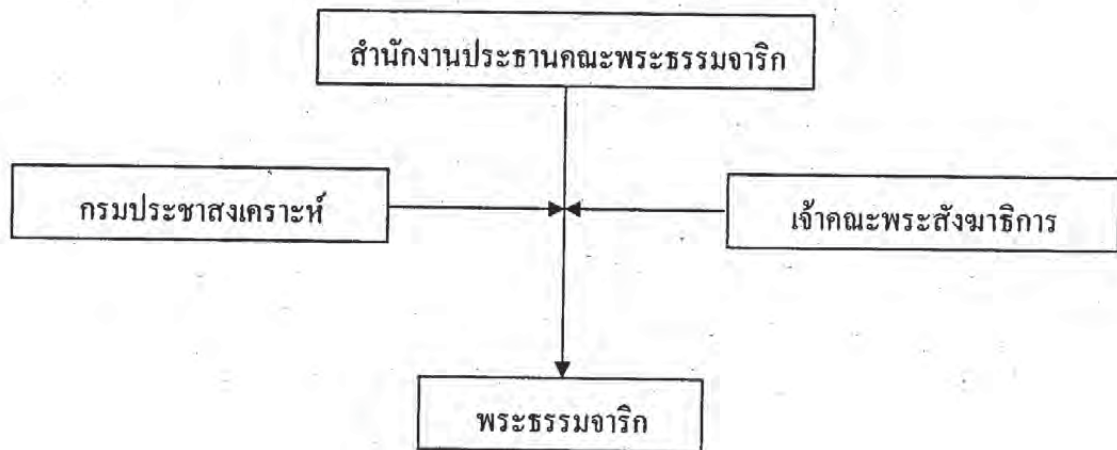
ในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ มีการนิมนต์พระนิสิตของสองสถาบันขึ้นปฏิบัติงาน แต่ประสบปัญหาเรื่องความแตกต่างทางนิกาย ในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ จึงอำรณาเฉพาะพระนิสิตจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยร่วมปฏิบัติงานกับพระท้องถิ่น ดังแผนภูมิ ๔



แผนภูมิ ๔ แสดงโครงสร้างการบริหารงานคณะพระธรรมจาริก ในปี พ.ศ. ๒๕๑๐

๔. โครงสร้างที่ ๔ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๑ - ๒๕๑๓

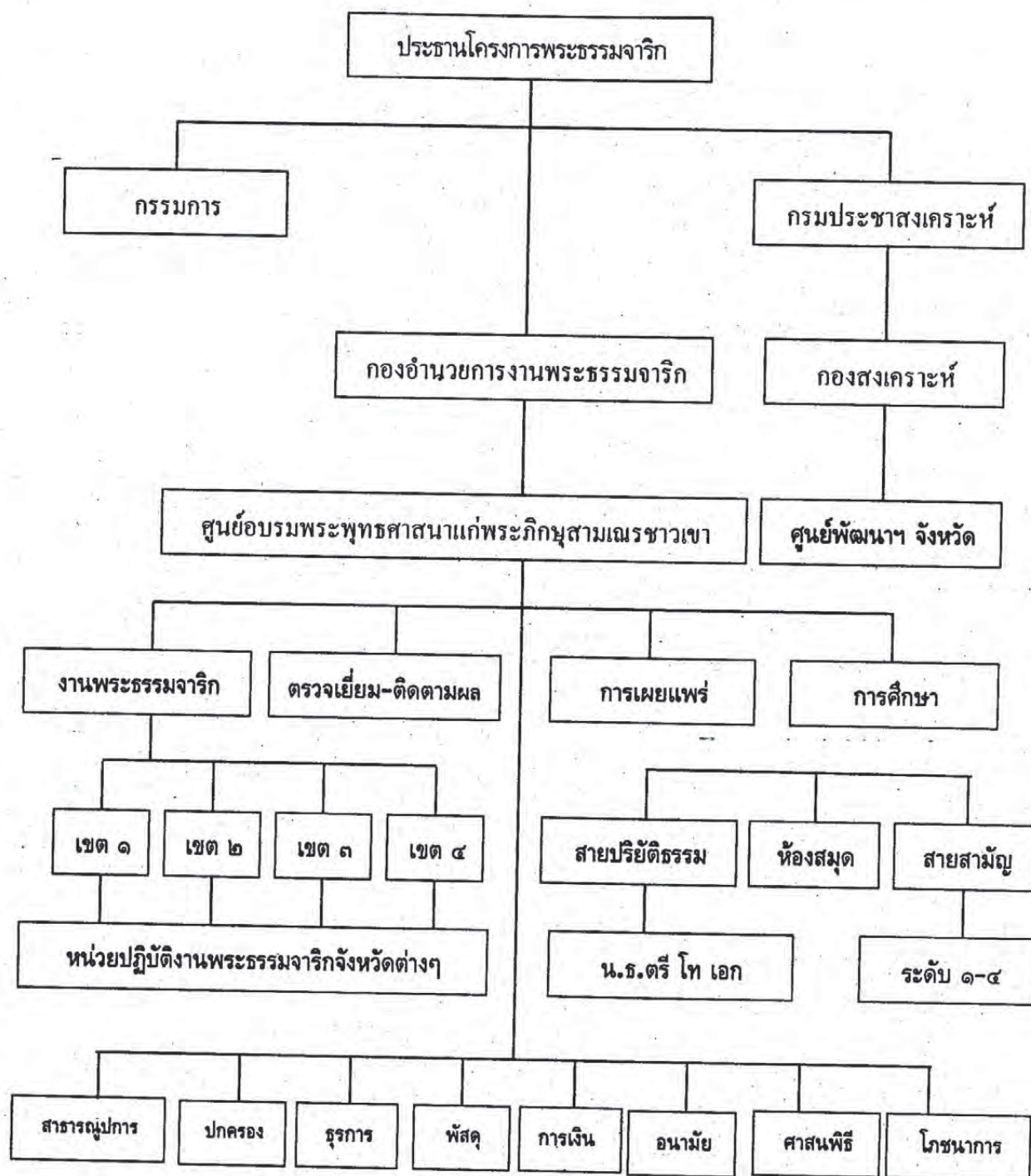
ใน พ.ศ. ๒๕๑๐ การดำเนินงานได้เกิดปัญหาความขัดแย้งกันระหว่างพระธรรมจาริกกับพระในท้องถิ่นอย่างรุนแรง มิใช่ในเรื่องนิกาย แต่เป็นความขัดแย้งกันในเรื่องแนวความคิดในการปฏิบัติงาน และการปฏิบัติตัวตลอดจนพระนิสิตไม่สามารถอุทิศเวลาในการปฏิบัติงานได้เต็มที่ เนื่องจากติดภารกิจการเรียน ทางสำนักงานประธานคณะพระธรรมจาริกร่วมกับกรมประชาสัมพันธ์ จังหวัดสระบุรี จึงได้อาราธนาพระนิสิตจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๑ และได้อาราธนาเจ้าคณะพระสังฆาธิการอันได้แก่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะอำเภอที่เกี่ยวข้องมาร่วมประชุมที่วัดเบญจมบพิตร เพื่อซักซ้อมความเข้าใจการดำเนินงาน พร้อมทั้งขอความร่วมมือจากเจ้าคณะพระสังฆาธิการได้คัดเลือกบุคคลากรเป็นพระธรรมจาริก ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างเรียบร้อยด้วยดี ดังแผนภูมิ ๕



แผนภูมิ ๕ แสดงโครงสร้างการบริหารงานคณะพระธรรมจาริกระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๑ - ๒๕๑๓

๕. โครงสร้างที่ ๕ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๒๕

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ คณะพระธรรมจาริกได้จัดประชุมปฐมฤกษ์และปัจฉิมฤกษ์ที่วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ เป็นครั้งสุดท้าย และมีการจัดตั้งศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขาที่วัดศรีโสดา ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การประชุมปฐมฤกษ์และปัจฉิมฤกษ์ก็จัดขึ้น ณ วัดศรีโสดา ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ดังแผนภูมิ ๖



แผนภูมิ ๖ แสดงโครงสร้างบริหารงานโครงการพระธรรมจาริก ระหว่าง ปี ๒๕๑๔ - ๒๕๒๕

๖. โครงสร้าง ๖ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๖ - ๒๕๒๗

ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ - ๒๕๒๗ มีการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารงานอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้การบริหารงานพระธรรมจาริกเกิดความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน โดยประธานคณะพระธรรมจาริกได้แต่งตั้งกรรมการขึ้นในส่วนกลาง เพื่อทำหน้าที่บริหารงานโครงการฯ ร่วมกับกรมประชาสัมพันธ์ และในส่วนภูมิภาคได้จัดตั้งกองอำนวยการงานพระธรรมจาริก บริหารงานอยู่ที่วัดศรีโสดา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ แต่งตั้งพระครูนิคมธรรมปราสาสน์ เจ้าอาวาสวัดศรีโสดา เป็นผู้อำนวยการฯ และจัดโครงสร้างการบริหารงานภายใน โดยการจัดตั้งศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขา ให้ทำหน้าที่รับผิดชอบการบริหารงานภายในวัดศรีโสดา โดยแบ่งการบริหารงานออกเป็นดังนี้

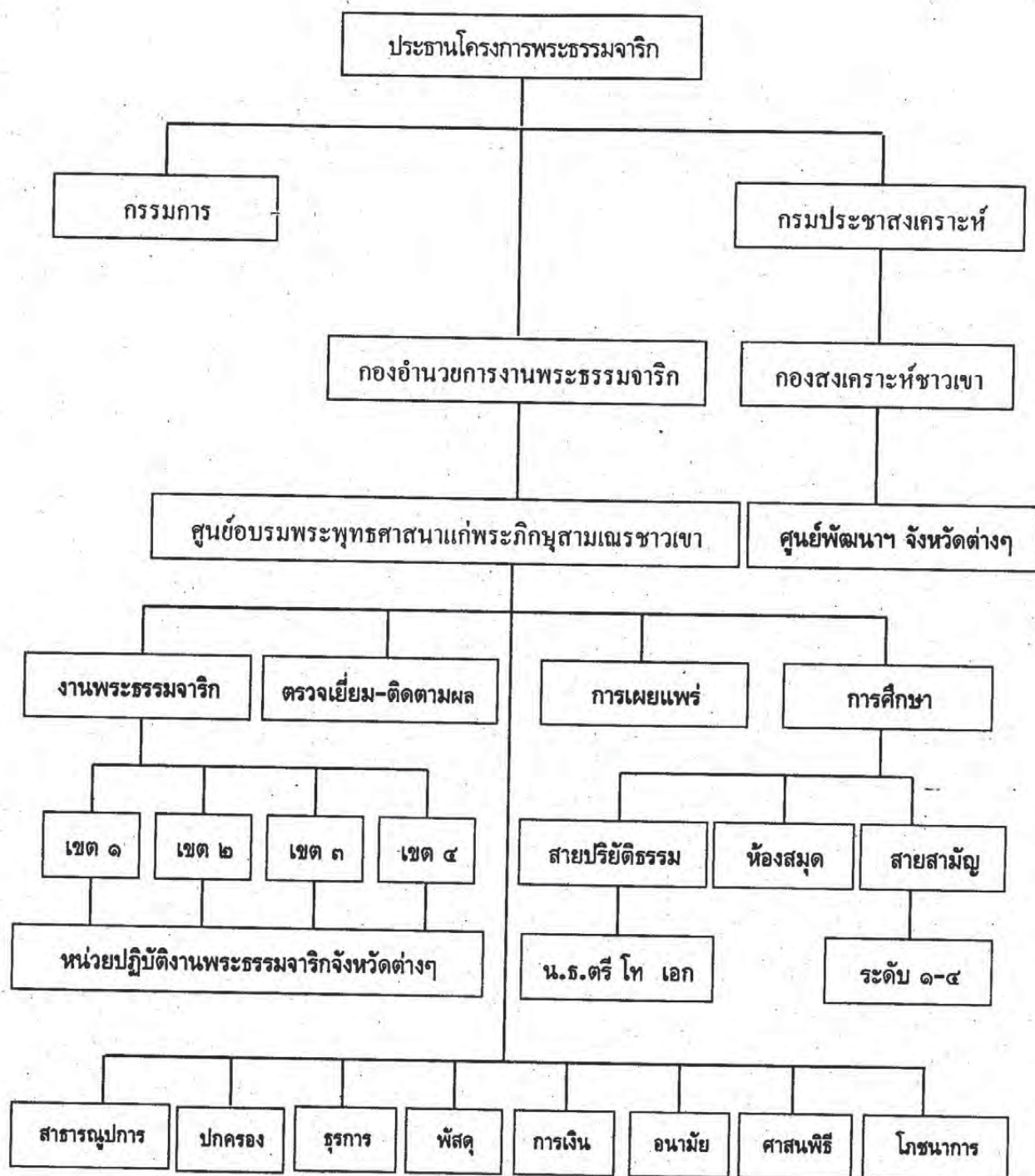
๖.๑ งานพระธรรมจาริก จัดแบ่งหน่วยปฏิบัติงานพระธรรมจาริกออกเป็นเขตจำนวนเขต ๔ เขต รับผิดชอบอาศรมฯ จำนวน ๑๐๑ อาศรมฯ ดังนี้ เขต ๑ ควบคุมพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูนและแม่ฮ่องสอน จำนวน ๖๐ อาศรม เขต ๒ ควบคุมพื้นที่จังหวัดเชียงราย พะเยา และลำปาง จำนวน ๑๔ อาศรม เขต ๓ ควบคุมพื้นที่จังหวัดตาก กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ อุทัยธานี เลย และกาญจนบุรี จำนวน ๑๒ อาศรม เขต ๔ ควบคุมพื้นที่จังหวัดแพร่ น่าน จำนวน ๑๑ อาศรม

๖.๒ งานตรวจเยี่ยม เพื่อเป็นการติดตามประเมินผลและให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานภาคสนาม

๖.๓ งานเผยแพร่ สนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์การเผยแพร่ การอบรมให้ความรู้แก่คณะพระธรรมจาริก

๖.๔ งานการศึกษา ทำหน้าที่ เป็นครูสอนทั้งสายปริยัติธรรมและสายสามัญ นอกจากนี้ยังได้จัดตั้งห้องสมุดขึ้น ภายในศูนย์ฝึกอบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขาอีกด้วย

๖.๕ การบริหารงานอื่น ได้แก่ สาธารณูปการ ปกครอง ธุรกิจ การเงิน อนามัย ศาสนพิธี และโภชนาการ ดังแผนภูมิ ๗



แผนภูมิ ๗ แสดงโครงสร้างบริหารงานโครงการพระธรรมจาริก ระหว่าง ปี ๒๕๒๖ - ๒๕๒๗

๗. โครงสร้าง ๗ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๗ - ๒๕๒๘

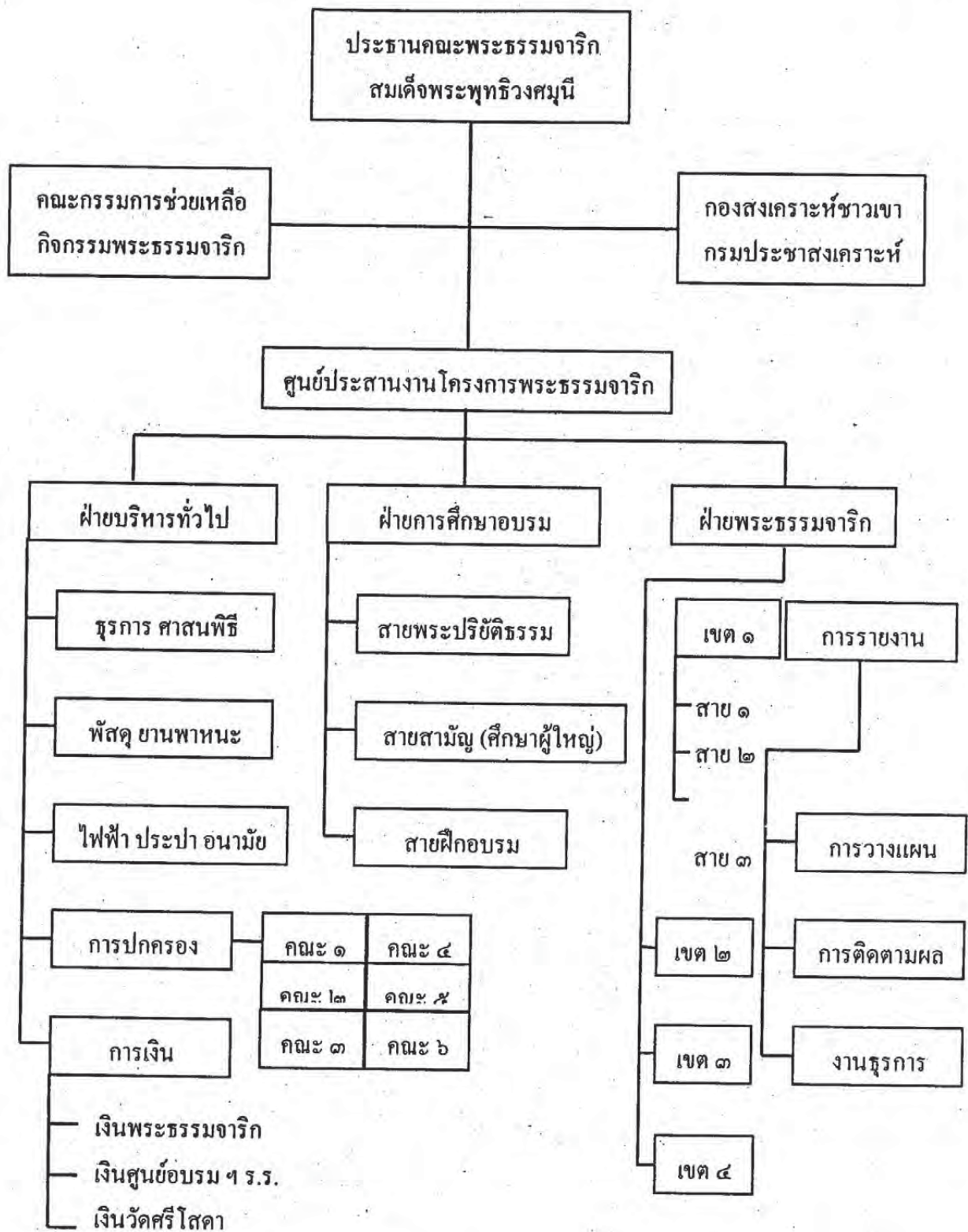
จากโครงสร้างการแบ่งองค์การบริหารพระธรรมจาริกในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ จะเห็นได้ว่าการแยกกรรมการดำเนินงานฝ่ายสงฆ์ออกเป็นเอกเทศ แยกต่างหากจากกรรมการดำเนินงานฝ่ายฆราวาส ซึ่งทำให้กรมประชาสัมพันธ์มีหน้าที่เป็นเพียงผู้ให้คำปรึกษาและจัดหางบประมาณสนับสนุนด้านการปฏิบัติการเท่านั้น

การดำเนินงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนชั้นกษัตริย์ของคณะพระธรรมจาริก ประสบผลสำเร็จด้วยดี มีชาวเขาที่มีจิตศรัทธาขอเข้ารับการบวชเป็นพระภิกษุสามเณรมีจำนวนมากขึ้นทุกปี ทำให้กองอำนวยการงานพระธรรมจาริก ที่มีเจ้าอาวาสวัดศรีโสดาเป็นผู้อำนวยการกองงานพระธรรมจาริก มีภาระหน้าที่ความรับผิดชอบเพิ่มมากขึ้นแต่ขาดกำลังเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน จึงได้ปรับปรุงการบริหารงานพระธรรมจาริกขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ แต่งตั้งคณะกรรมการช่วยเหลือประธานคณะพระธรรมจาริกในการปฏิบัติงาน สำหรับในส่วนภูมิภาคได้รวมกองอำนวยการงานพระธรรมจาริก และศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขาด้วยกัน และได้เปลี่ยนชื่อเป็น " ศูนย์ประสานงานโครงการพระธรรมจาริก " และแต่งตั้งพระครูนิคมธรรมประกาศน์ เจ้าอาวาสวัดศรีโสดาเป็นหัวหน้าศูนย์ประสานงาน ฯ ทำหน้าที่ควบคุมดูแลการบริหารงานภายในศูนย์ฯ โดยมีพระภิกษุเป็นหัวหน้าศูนย์ประสานงานฯ ทำหน้าที่ควบคุมดูแลการบริหารงานภายในศูนย์ฯ โดยมีพระภิกษุสามเณรชาวเขาเป็นเจ้าหน้าที่ช่วยปฏิบัติงาน แบ่งโครงสร้างการปฏิบัติงานออกเป็นฝ่าย ๓ ฝ่าย ดังนี้

๗.๑ ฝ่ายบริหารทั่วไป รับผิดชอบงานธุรการ ศาสนพิธี พัสดุ ยานพาหนะ งานสาธารณูปโภค (ไฟฟ้า ประปา อนามัย) การปกครองและการเงิน สำหรับงานการเงิน ศูนย์ได้จัดแบ่งบัญชีการเงินออกเป็น ๓ บัญชี ได้แก่ บัญชีเงินพระธรรมจาริก บัญชีเงินศูนย์ฝึกอบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขา (เดิม) ซึ่งจากโครงสร้างการบริหารงานในปี ๒๕๒๘ ได้แก่ ฝ่ายการศึกษาอบรม และบัญชีเงินวัดศรีโสดา

๗.๒ ฝ่ายการศึกษาอบรม รับผิดชอบการจัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณรชาวเขาที่จำพรรษาอยู่ที่วัดศรีโสดา ในสายสามัญ สายพระปริยัติธรรม และสายฝึกอบรม

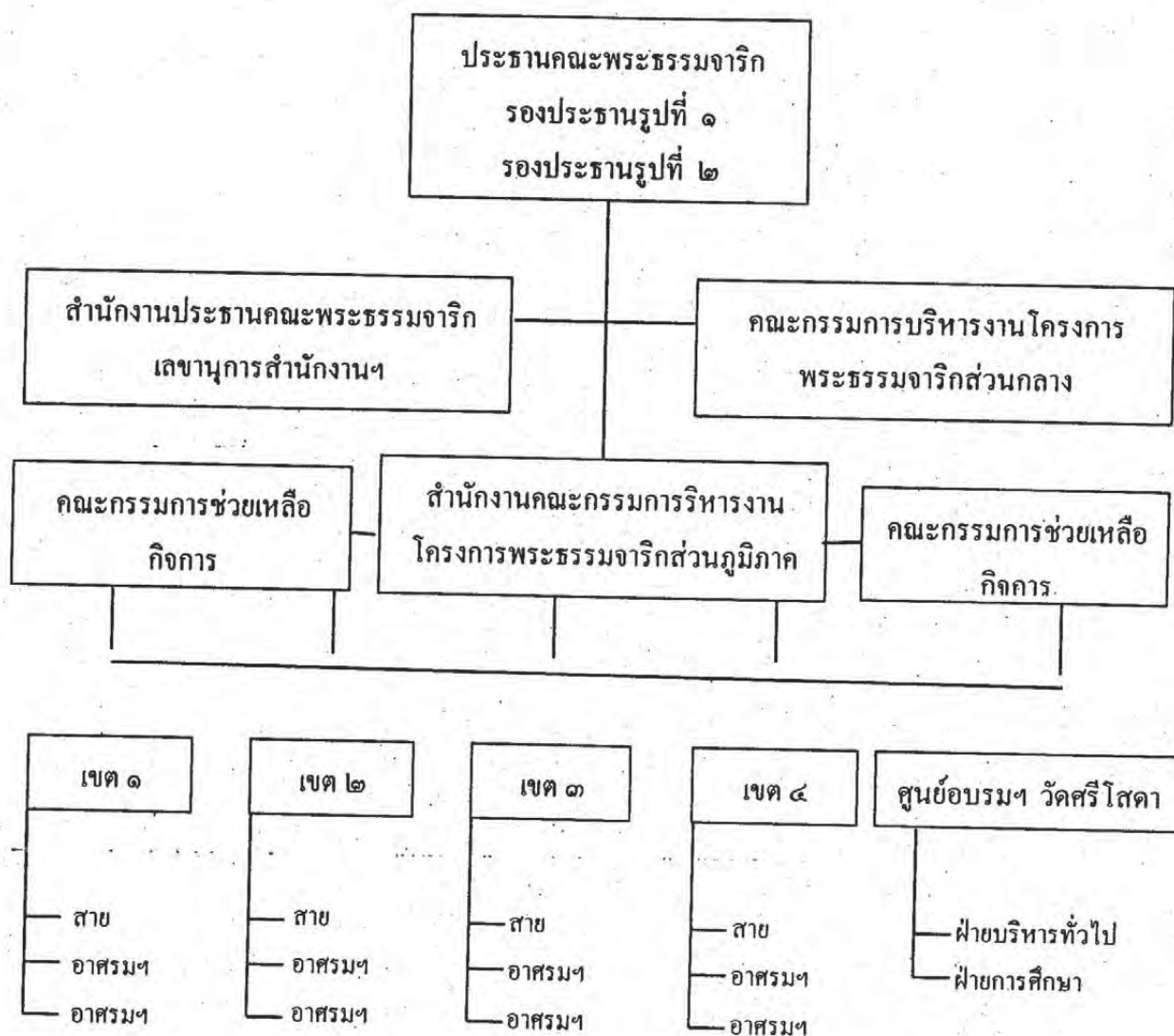
๗.๓ ฝ่ายพระธรรมจาริก รับผิดชอบงานด้านการพัฒนาจิตใจ งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในหมู่บ้านชาวเขา โดยจัดหน่วยปฏิบัติงานพระธรรมจาริกออกเป็น ๔ เขต เหมือนโครงสร้างการบริหารงาน ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ ตลอดจนให้มีหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดทำรายงานการจัดทำโครงการ การติดตามผลงานและงานธุรการของฝ่ายพระธรรมจาริก เป็นสัดส่วนแยกจากงานฝ่ายที่มีอยู่อีก ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายบริหารทั่วไปและฝ่ายการศึกษาอบรม ดังแผนภูมิ ๘



แผนภูมิ ๘ แสดงโครงสร้างบริหารงานโครงการพระธรรมจาริก ระหว่าง ปี ๒๕๒๗ - ๒๕๒๘

๘. โครงสร้าง ๘ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๙ - ๒๕๓๕

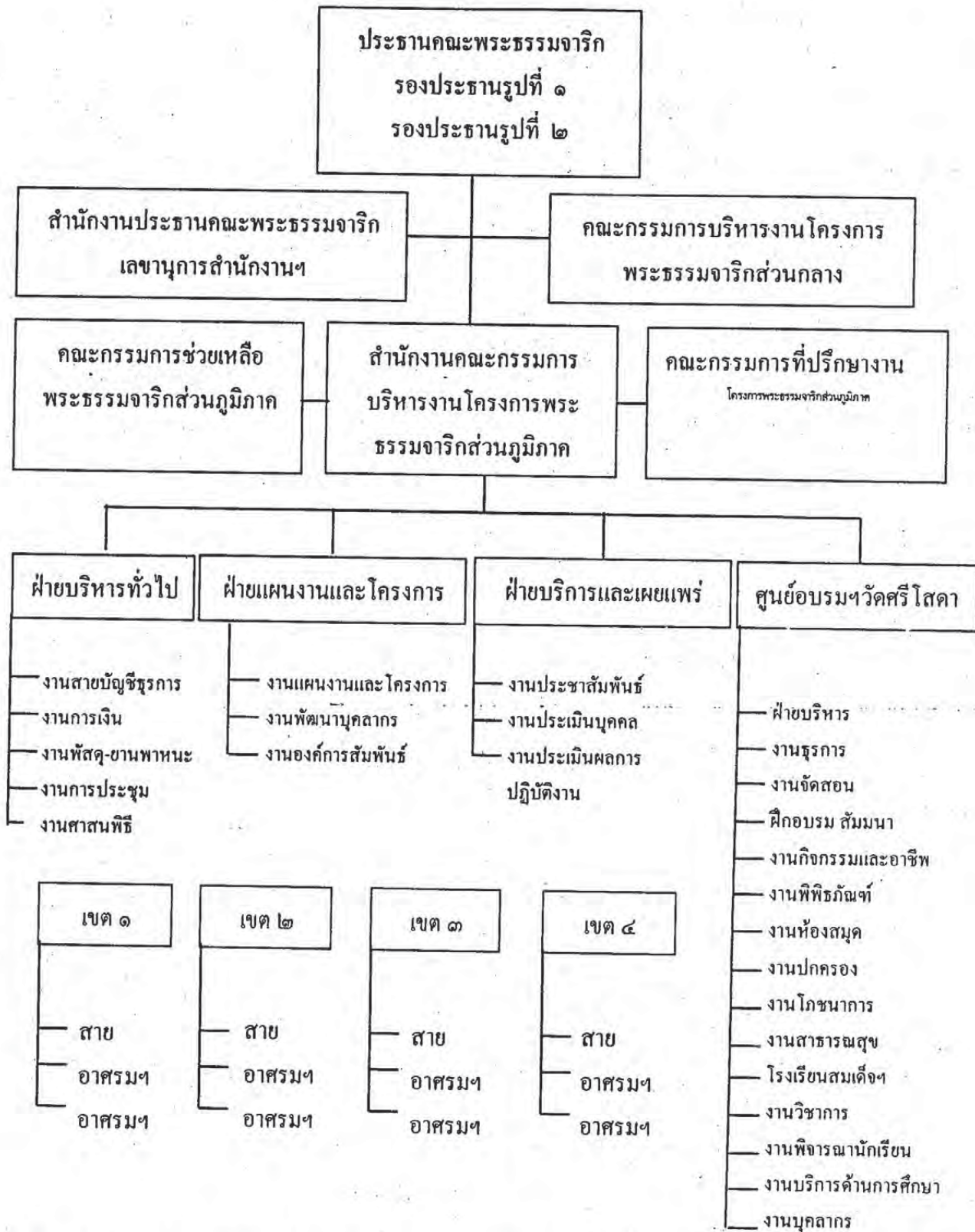
จากโครงสร้างการบริหารงานในปี ๒๕๒๘ ดังกล่าว เมื่อนำมาใช้ปรากฏว่าประสบปัญหาอุปสรรคขาดความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน เนื่องจากศูนย์ประสานงานโครงการพระธรรมจาริก ซึ่งตั้งอยู่ที่วัดศรีโสดา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ดำเนินงานโดยการประสานการปฏิบัติงานกับประธานคณะพระธรรมจาริก มีสำนักงานตั้งอยู่ที่วัดเบญจมบพิตรโดยตรง เมื่อเกิดปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงาน จึงไม่สามารถได้รับความช่วยเหลือ หรือได้รับการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างทันท่วงที เนื่องจากประธานพระธรรมจาริก ซึ่งทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลการปฏิบัติงานของโครงการพระธรรมจาริกอยู่เพียงรูปเดียว ขาดผู้ช่วยที่จะทำให้การปฏิบัติงานเกิดความรวดเร็วขึ้น ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ จึงได้มีการปรับปรุงรูปแบบการดำเนินงานพระธรรมจาริกขึ้นมาใหม่ ประกอบด้วยประธานคณะพระธรรมจาริกและแต่งตั้งรองประธานคณะพระธรรมจาริก เพื่อช่วยเหลือประธานและคณะพระธรรมจาริก ๒ รูป ให้มีการจัดตั้งสำนักงานประธานคณะพระธรรมจาริก โดยเลขาธิการสำนักงานฯ ซึ่งประธานคณะพระธรรมจาริก เป็นผู้แต่งตั้ง รับผิดชอบการดำเนินงาน ทำหน้าที่บริหารงานพระธรรมจาริกในส่วนกลางโดยตั้งสำนักงานอยู่ที่ " ศาลาธรรมชินราชปัญจบพิตร " วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ และแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนกลางขึ้น เพื่อทำหน้าที่กลั่นกรองงานให้เลขาธิการสำนักงานฯ ซึ่งนอกจากจะมีหน้าที่ในการบริหารสำนักงานฯแล้วยังมีหน้าที่ให้คำปรึกษาควบคุมดูแลการปฏิบัติงานของสำนักงานคณะกรรมการบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาคอีกด้วย ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิกาคนี้ ได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมาจากศูนย์ประสานงานโครงการพระธรรมจาริก ในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ได้แต่งตั้งเลขาธิการสำนักงานฯเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ มีสำนักงานตั้งอยู่ที่ศาลา ส.ว. สมเด็จพระบรมราชชนนี วัดศรีโสดา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อให้การปฏิบัติงานในสำนักงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการช่วยเหลือกิจการพระธรรมจาริก และคณะกรรมการบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค ซึ่งมีเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่ กองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ ร่วมเป็นกรรมการบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาคด้วย สำนักงานคณะกรรมการบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค แบ่งการบริหารงานออกเป็นเขต ๔ เขต แต่ละเขตจะมีหัวหน้าพระธรรมจาริกเขตรับผิดชอบพระธรรมจาริกในแต่ละสายของเขต และทำหน้าที่ตรวจเยี่ยม ติดตามผลการเผยแผ่งานพระธรรมจาริกในอาศรมฯ ต่างๆ สำหรับในส่วน of ศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขา ได้แบ่งการบริหารงานออกเป็นฝ่าย ประกอบด้วยฝ่ายบริหารทั่วไป ฝ่ายการศึกษาอบรม ซึ่งเป็นรูปแบบที่นำมาใช้จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ดังแผนภูมิ ๙



แผนภูมิ ๕ แสดงโครงสร้างบริหารงานโครงการพระธรรมจาริก ระหว่าง ปี ๒๕๒๕ - ๒๕๓๕

๙. โครงสร้าง ๙ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๙ - ๒๕๓๕

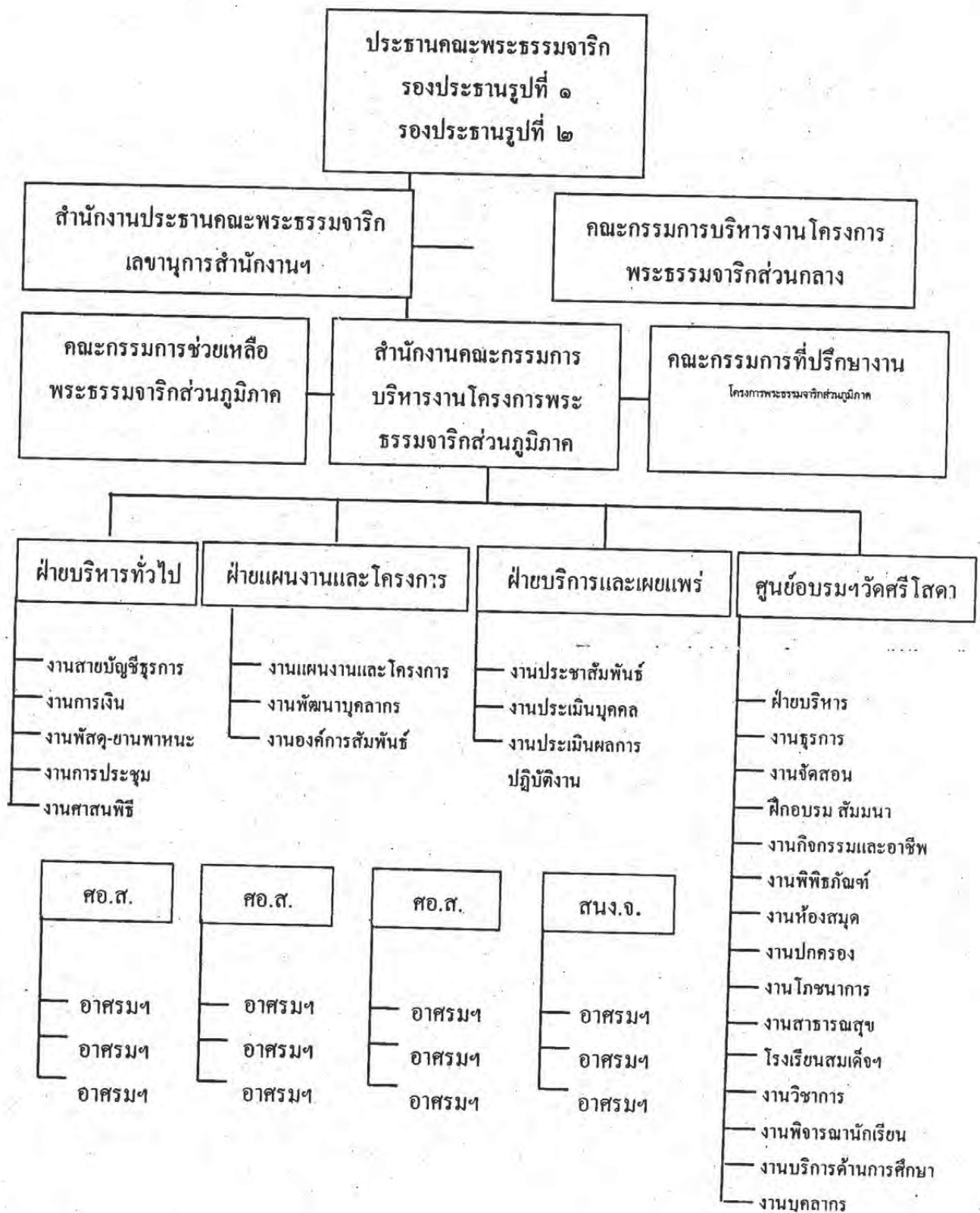
ในการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารงาน ปี พ.ศ. ๒๕๒๙ จะเห็นได้ว่า มีเจ้าหน้าที่จาก ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่ กองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ ร่วมเป็นผู้ช่วยหัวหน้าเลขานุการ ประจำสำนักงานคณะกรรมการบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาคอยู่ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการปฏิบัติงานตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ เป็นต้นมา เกิดมี ปัญหาอุปสรรคการขาดแคลนบุคลากร ทำให้การปฏิบัติงานพระธรรมจาริกไม่ราบรื่น จึงได้ปรับปรุง โครงสร้างการบริหารงานขึ้นใหม่ โดยให้มีกรรมการฝ่ายฆราวาสเข้าร่วมดำเนินการบริหารงาน อีกครั้งหนึ่ง โดยที่โครงการพระธรรมจาริกได้มีการขยายตัวเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ตั้งแต่ประเทศไทยสามารถยุติปัญหาความแตกต่างในแนวความคิดระหว่างคนในชาติในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นต้น มา เพื่อให้การปฏิบัติงานของโครงการพระธรรมจาริกมีความคล่องตัวมากยิ่งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ โครงการฯ จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการช่วยเหลือกิจการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาคขึ้นมาคณะหนึ่ง ประกอบด้วยเจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะอำเภอในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วยพระภิกษุเจ้า คณะจังหวัด ๑๓ จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน น่าน ตาก กำแพงเพชร สุโขทัย อุทัยธานี สุพรรณบุรี เพชรบูรณ์ และกาญจนบุรี รองเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ ๒ รูป และเจ้าคณะอำเภอของจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน สุโขทัย ตาก กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ อุทัยธานี สุพรรณบุรี และกาญจนบุรี อีก ๔๙ รูป รวม ๖๔ รูป นอกเหนือจากการแต่งตั้งคณะกรรมการช่วยเหลือ กิจการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาคแล้ว โครงการพระธรรมจาริกได้ปรับปรุงคณะกรรมการบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค โดยได้เพิ่มผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดต่างๆ (หรือผู้แทน) เข้าร่วมเป็น คณะกรรมการดังกล่าวอีกด้วย ดังแผนภูมิ ๑๐



แผนภูมิ ๑๐ แสดงโครงสร้างบริหารงานโครงการพระธรรมจาริก ระหว่าง ปี ๒๕๒๙ - ๒๕๓๕

๑๐. โครงสร้าง ๑๐ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๓๖ - ปัจจุบัน

การดำเนินงานของโครงการพระธรรมจาริกได้ดำเนินในรูปแบบระบบเขตในภาคสนาม มาจนกระทั่งถึง ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ตลอดระยะเวลาของการปฏิบัติงานในช่วงนั้น หัวหน้าเขตประสบปัญหาเกี่ยวกับการรับผิดชอบดูแลอาศรมบริวาร เนื่องจากมีพื้นที่ในการควบคุมดูแลที่กว้างเกินไป ทำให้มีการปรับเปลี่ยนระบบการบริหารงานจากระบบเขต ดังที่พระครูโสภณศิริประชากิจ (พระมหาเพี้ยน ฐิตปัญโญ) พระธรรมจาริกรุ่นที่ ๑ ซึ่งอดีตเคยเป็นหัวหน้าเขต ๒ ได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่หัวหน้าเขตว่า "...ตนเองเคยรับผิดชอบดูแลพระธรรมจาริกในเขตจังหวัดเชียงราย พะเยา ลำปาง ต่อมาในระยะหลัง พระครูสุตกิจจานุกูล (พระมหาเสงี่ยม ฐิตปัญโญ) อดีตหัวหน้าเขต ๔ รับผิดชอบดูแลพระธรรมจาริกเขตจังหวัดแพร่และน่าน ลงมาปฏิบัติหน้าที่ที่สำนักงานบริหารงานพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค วัดศรีโสดา ทำให้ตนเองนั้นต้องแบกรับภาระในการรับผิดชอบดูแลพระธรรมจาริกทั้งเขต ๒ และ ๔ ทำให้เป็นภาระที่หนักมาก ในอดีตการคมนาคมก็ไม่สะดวกอย่างทุกวันนี้ ต้องอาศัยรถแลนด์โรเวอร์ที่หาซื้อเองขับไปเยี่ยมเยียน ให้กำลังใจพระธรรมจาริกทุก ๆ เดือน และนำคำภีร์ทานไปให้ กว่าจะครบทุกอาศรม ฯ ในเขตรับผิดชอบในแต่ละเดือนต้องใช้เวลามากกว่าสัปดาห์ คำภีร์ทานของตนนั้นไม่ค่อยได้ใช้ จะหมดไปกับค่าใช้จ่ายในการตรวจเยี่ยมเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็อดทนสู้มาโดยตลอดเพื่อพระศาสนา เพื่อโครงการพระธรรมจาริก เพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ของสมเด็จพระพ่อ (หมายถึง สมเด็จพระพุทธชินวงศ์) เอาไว้ต่อไป " ดังนั้นการเปลี่ยนการบริหารงานในการภูมิภาคสนามจากระบบเขต มาเป็นระบบศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาในปัจจุบันนี้ จึงช่วยให้เกิดความคล่องตัวในการปฏิบัติงานมากยิ่งขึ้น โครงสร้างการบริหารงานตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ถึง ปัจจุบัน มีรูปแบบ ดังแผนภูมิ ๑๑ ดังนี้



แผนภูมิ ๑๑ แสดงโครงสร้างบริหารงานโครงการพระธรรมจาริก ระหว่าง ปี ๒๕๓๖ - ปัจจุบัน

ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง

การบริหารงานของโครงการพระธรรมจาริกในปัจจุบัน กล่าวได้ว่าเป็นโครงสร้างที่ทำให้เกิดความคล่องตัวในการปฏิบัติงานมาก อย่างไรก็ตามบางฝ่ายยังคงมีปัญหาคอขวดอยู่ อาทิ เช่น งานที่เกี่ยวข้องในด้านยานพาหนะการเดินทางของพระธรรมจาริก บางพื้นที่ยังมีปัญหาขัดข้องด้านการเดินทางและการคมนาคมเข้าสู่พื้นที่ การออกตรวจเยี่ยมของเจ้าหน้าที่สำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค ที่ในปัจจุบันขาดเจ้าหน้าที่ในการตรวจเยี่ยมที่สม่ำเสมอ เป็นต้น ปัจจุบันการปฏิบัติงานในภาคสนามได้มีศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง ประกาศจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ จำนวน ๒๗ ศูนย์ เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปโดยคล่องตัวยิ่งขึ้นและเป็นแหล่งกลางประสานงานและควบคุมดูแลติดตามการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกในเขตรับผิดชอบ ซึ่งมีดังต่อไปนี้

๑. ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงในจังหวัดเชียงใหม่
มีจำนวน ๑๐ ศูนย์ ดังนี้

๑.๑ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านหนองเต่า
ตำบลแม่วีน อำเภอแม่วาง

๑.๒ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านแม่แดด
ตำบลแม่แดดน้อย อำเภอแม่แจ่ม

๑.๓ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านวัดจันทร์
ตำบลวัดจันทร์ อำเภอแม่แจ่ม

๑.๔ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านขุนแม่รวม
ตำบลแจ่มหลวง อำเภอแม่แจ่ม

๑.๕ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านผาผึ้ง
ตำบลกองแขก อำเภอแม่แจ่ม

๑.๖ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านผาปูน
ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย

๑.๗ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านหลวง
ตำบลแม่ฮอน อำเภอฝาง

๑.๘ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านแม่หาด
ตำบลแม่หาด อำเภอเวียงแหง

๑.๙ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านห้วยวังหลวง
ตำบลทาเหนือ อำเภอแม่ฮอน

๑.๑๐ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงวัดศรีโสดา
ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง

๒. ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงในจังหวัดแม่ฮ่องสอน
มีจำนวน ๔ ศูนย์ ดังนี้

๒.๑ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านละอูบ
ตำบลห้วยห้อม อำเภอแม่ลาน้อย

๒.๒ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านหัวแม่สุรินทร์
ตำบลแม่อูคอ อำเภอขุนยวม

๒.๓ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านศาลาเมืองน้อย
ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย

๒.๔ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านแม่ลิดน้อย
ตำบลแม่ทะลุ อำเภอแม่สะเรียง

๓. ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงในจังหวัดลำพูน มีจำนวน
๑ ศูนย์ คือ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านป่าเลา ตำบลทากาศ
อำเภอแม่ทา

๔. ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงในจังหวัดลำปาง มีจำนวน
๑ ศูนย์ ได้แก่ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านวังใหม่ ตำบลร่อง
เคาะ อำเภอวังเหนือ

๕. ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงในจังหวัดน่าน
มีจำนวน ๓ ศูนย์ ดังนี้

๕.๑ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านปากกลาง
ตำบลปากกลาง อำเภอปัว

๕.๒ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านใหม่ไชยธงรัตน์
ตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ

๕.๓ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านห้วยฟอง
อำเภอเฉลิมพระเกียรติ

๖. ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงในจังหวัดพะเยา มีจำนวน
๑ ศูนย์ คือ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านคอดยาว ตำบลทุ่ง
กล้วย กิ่งอำเภอภูซาง

๗. ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงในจังหวัดเชียงราย
มีจำนวน ๒ ศูนย์ ดังนี้

๗.๑ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านยางคำ
ตำบลดอยฮาง อำเภอเมือง

๗.๒ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านวาวี
ตำบลวาวี อำเภอแม่สรวย

๘. ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงในจังหวัดตาก มีจำนวน
๖ ศูนย์ ดังนี้

๘.๑ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านดอยมูเซอ
ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง

๘.๒ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านแม่สลิดหลวง
ตำบลแม่สลอง อำเภอท่าสองยาง

๘.๓ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านแม่อุสุ
ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง

๘.๔ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านแม่ระเมิง
ตำบลแม่ระเมิง อำเภอท่าสองยาง

๘.๕ ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านห้วยน้ำเย็น
ตำบลรวมไทยพัฒนา อำเภอพบพระ

อาศรมพระธรรมจาริกสำหรับปฏิบัติงานภาคสนาม

จากการปฏิบัติงานเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๘ จำนวนอาศรมฯ ๑๐ แห่ง ในจังหวัด เชียงราย
เชียงใหม่ ตาก และจังหวัดเพชรบูรณ์ ได้ทำการพัฒนาจิตใจโดยการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่
ชาวเขาเผ่ามั่ว เย้า ลีซอ อีเก้อ และกะเหรี่ยง ในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ จำนวนอาศรมพระธรรมจาริก
ได้ขยายตัว (เริ่มขยายภายหลังเหตุการณ์ก่อการร้ายสงบลงเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๕) เพิ่มจำนวนอาศรม
เป็น ๑๒๙ อาศรมฯ และในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ตามทำเนียบ ๑๕๐ แห่ง (โดยภาคปฏิบัติมีกว่า ๒๐๐
แห่ง) ในจังหวัดต่าง ๆ ๑๔ จังหวัด ดังแสดงไว้ในตาราง ๑ ดังนี้

ตาราง ๑ แสดงจำนวนอาศรมพระธรรมจาริกตามจังหวัดต่าง ๆ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗

ที่	จังหวัด	จำนวนอาศรมพระธรรมจาริก
	เชียงใหม่	๔๗ แห่ง
	เชียงราย	๘ แห่ง
	แม่ฮ่องสอน	๑๘ แห่ง
	น่าน	๑๖ แห่ง
	พะเยา	๑๑ แห่ง
	ตาก	๖ แห่ง
	ลำปาง	๕ แห่ง
	ลำพูน	๒ แห่ง
	แพร่	๑ แห่ง
	น่าน	
	เพชรบูรณ์	๔ แห่ง
	สุโขทัย	๓ แห่ง
	กำแพงเพชร	๒ แห่ง
	กาญจนบุรี	๒ แห่ง
รวม		

ที่มา : ฝ่ายบริการและเผยแผ่ โครงการพระธรรมจาริก ๒๕๔๗

ปัจจุบันนี้มีอาศรมพระธรรมจาริก ที่ปฏิบัติงานตั้งอยู่ในชุมชนชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในเขต ๑๔ จังหวัดภาคเหนือ ดังแสดงในตาราง ๒ ดังนี้

ตาราง ๒ แสดงจำนวนอาศรมพระธรรมจาริกที่ตั้งอยู่ในชุมชนชาวเขาเผ่าต่างๆในปีพ.ศ. ๒๕๔๗

ที่	ชาวเขาเผ่า	จำนวน
๑.	กะเหรี่ยง	๖๗ แห่ง
๒.	ม้ง	๒๕ แห่ง
๓.	เย้า	๑๗ แห่ง
๔.	มูเซอ	๔ แห่ง

ตาราง ๒ (ต่อ)

ที่	ชาวเขาเผ่า	จำนวน
๕.	ลีซอ	๕ แห่ง
๖.	ถิ่น	๘ แห่ง
๗.	ลัวะ	๑ แห่ง
๘.	ไทยลื้อ	๑ แห่ง
๙.	ไทยใหญ่	๑ แห่ง
๑๐.	อาข่า	
๑๑.	ขมุ	

ที่มา : ฝ่ายบริการและเผยแพร่ โครงการพระธรรมจาริก ๒๕๔๗

ปัจจุบันการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกตามอาศรมฯ ต่าง ๆ เป็นการปฏิบัติงานตลอดปีและเพื่อความต่อเนื่องของโครงการ จึงได้มีการรับสมัครพระภิกษุสามเณร ที่มีความประสงค์จะไปปฏิบัติงานพระธรรมจาริกเป็นประจำทุกปีในระยะเวลาที่กำหนด ดังนั้นปัญหาที่อาศรมฯ ต่าง ๆ ไม่มีพระธรรมจาริกอยู่ปฏิบัติงานตลอดทั้งปีจึงหมดสิ้นไป และส่วนหนึ่งของพระธรรมจาริกที่ปฏิบัติงานอยู่ตามอาศรมฯ ต่าง ๆ นั้นเป็นพระธรรมจาริกที่อยู่ปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องซึ่งบางอาศรมฯ พระธรรมจาริกได้อยู่ปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องตลอดมาเป็นเวลาหลายปี

หน้าที่ของพระธรรมจาริกที่ปฏิบัติงานตามอาศรม นอกเหนือจากภารกิจที่พระธรรมจาริกจะต้องปฏิบัติตามที่ได้กล่าวถึงใน พ.ศ. ๒๕๐๘ แล้วหน้าที่ของพระธรรมจาริกประกอบด้วยการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชาวเขา หน่วยราชการและพระสงฆ์ในเขตพื้นที่รับผิดชอบ เป็นแกนนำในการพัฒนาจิตใจ เพื่อชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องในเรื่องศาสนา ศีลธรรม วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม ตลอดจนความเชื่อต่าง ๆ รวมทั้งให้บริการยาเวชภัณฑ์แก่ผู้เจ็บป่วยที่เข้ามาขอความช่วยเหลือ นอกจากนี้ยังออกสำรวจและรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ในเขตรับผิดชอบ แล้วรายงานผลการปฏิบัติงานประจำเดือนต่อประธานคณะพระธรรมจาริก รวมทั้งดำเนินการเรื่องอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมายและมีการสั่งการเป็นลายลักษณ์อักษร

สรุปได้ว่าการดำเนินงานโครงการพระธรรมจาริก ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ เป็นต้นมาจนครบ ๔๐ ปี ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ นี้ ปรากฏผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจยิ่ง จำนวนชาวเขาที่มาขอเข้ารับบรรพชาอุปสมบท เป็นพระภิกษุและสามเณรเพิ่มมากขึ้นทุกปี ชาวเขาเหล่านี้หลังจากได้รับการ

บรรพชาอุปสมบทที่วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ แล้ว ได้เดินทางมาจำพรรษาอยู่ที่วัดศรีโสดา ทั้งหมดเพื่อทำการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ในศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุและสามเณรชาวเขาซึ่งตั้งอยู่ที่วัดศรีโสดา จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการเตรียมบุคลากรพระธรรมจาริก เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป ซึ่งใน ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ มีพระธรรมจาริกอยู่ปฏิบัติงานตามหมู่บ้านชาวเขา จำนวน ๒๖๐ รูป มีอาศรมพระธรรมจาริก ๑๒๕ อาศรมฯ ครอบคลุมชาวเขาประมาณ ๕๐๐ หมู่บ้าน พระพุทธศาสนาเข้าถึงชาวเขาประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ คนหรือประมาณ ๑ ใน ๕ ของชาวเขาทั้งหมด ซึ่งนับเป็นผลสำเร็จที่น่ายินดียิ่งของโครงการพัฒนาจิตใจ โดยใช้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดาร

หน่วยงานและความร่วมมือ

ในการดำเนินโครงการตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้มีหน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ในการพัฒนาปรับปรุงโครงการพระธรรมจาริก ให้ความร่วมมือและสนับสนุนหลายหน่วยงานเช่นกัน อันส่งผลให้โครงการพระธรรมจาริกยังคงดำเนินมาได้อย่างถึงทุกวันนี้ หน่วยงานดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

๑. กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

ในอดีตการก่อตั้งโครงการเกิดขึ้น จากความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์กับกรมประชาสงเคราะห์ ซึ่งในขณะนั้นสังกัดกระทรวงมหาดไทย ต่อมาได้เปลี่ยนไปสังกัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม และในปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็น กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ สังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมหลักของโครงการพระธรรมจาริก มาโดยตลอดตั้งแต่ที่ก่อตั้งโครงการในด้านงบประมาณปีละประมาณ ๑๐ ล้านบาท เป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจของพระธรรมจาริก การบวชสามเณรชาวเขาประจำปี (ปีละ ๓๐๐ รูป) การประชุมพระธรรมจาริกประจำปี การติดตามและสนับสนุนการทำงานของพระธรรมจาริกค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของพระธรรมจาริก (ประมาณ ๑๖๐ รูป) เป็นต้น และการร่วมกันวางแผนพัฒนางานพระธรรมจาริกด้วยดีเสมอมา

๒. มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดาร ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดารในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมหลักของโครงการพระธรรมจาริกอีกแห่งหนึ่ง รองจากกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ งบประมาณที่จัดสรรให้ปีละประมาณ ๖ - ๘ ล้านบาท เป็นค่าใช้จ่ายในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของพระธรรมจาริกในพื้นที่ เช่น การจัดค่ายคุณธรรม การจัดแสดงตน

เป็นพุทธมามกะ การจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น

๓. กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ได้สนับสนุนการดำเนินงานของโครงการพระธรรมจาริกในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในโครงการพระธรรมจาริก ได้แก่ โรงเรียนสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ วัดศรีโสดา (ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย) โรงเรียนวัดวิเวกนาราม (ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น) โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีโสดา (นักธรรม-บาลี)

๔. กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ

ในด้านการศึกษานอกโรงเรียน (ชาวเขา) วัดศรีโสดา และโรงเรียนผู้ใหญ่วัดวิเวกนาราม ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณในการบริหารการดำเนินการจัดการเรียนการสอน และการฝึกอบรมพระภิกษุสามเณรที่เป็นพระธรรมจาริกสำหรับเป็นครูสอนหนังสือ ตามหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียน

๕. สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัดลำปาง

สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัดลำปาง เป็นหน่วยงานหนึ่งที่ได้ให้การสนับสนุนในการฝึกอบรมวิชาชีพ แก่นักเรียนผู้ใหญ่วัดวิเวกนาราม ซึ่งเป็นโรงเรียนแห่งหนึ่งในการจัดการศึกษาแก่เยาวชนสตรีชาวเขาในโครงการพระธรรมจาริก

๖. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นสถาบันหลักในการฝึกอบรมพระธรรมจาริกหลักสูตรระยะยาวภายใต้ "โครงการจัดการศึกษาสำหรับบุคลากรประจำการเพื่อพัฒนาสมรรถภาพพระภิกษุในโครงการพระธรรมจาริก (กศ.บป. พระธรรมจาริก)" โดยใช้หลักสูตรการเรียนการสอนระดับหลักสูตรปริญญาตรี คณะครุศาสตร์ โปรแกรมวิชาการศึกษานอกระบบ เป็นหลักสูตรในการฝึกอบรม ปัจจุบันมีพระธรรมจาริกผ่านการอบรมระยะยาวจำนวน ๘ รุ่น ๒๑๕ รูป

๗. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้เปิดโอกาสให้พระธรรมจาริกในโครงการพระธรรมจาริก ได้ศึกษาในหลักสูตรพุทธศาสตร์ วิชาเอกสังคมสงเคราะห์ ห้องเรียนวัดศรีโสดา ซึ่งปัจจุบันได้เปิดการเรียนการสอนไปแล้ว จำนวน ๕ รุ่น มีพระนิสิตธรรมจาริกที่ศึกษาอยู่จำนวนทั้งสิ้น ๑๓๐ รูป และนอกจากนั้นยังร่วมกับโครงการพระธรรมจาริก จัดทำโครงการพระบ้นจิตอาสาพัฒนาชาวเขา ซึ่งเปิดรับพระบ้นจิตที่จบจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทั่วประเทศ อาสาขึ้นปฏิบัติงานเผยแผ่กับพี่น้องชาวเขาโดยโครงการพระธรรมจาริกเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดหาพื้นที่สำหรับปฏิบัติงาน ซึ่งนับได้ว่าเป็นความร่วมมือที่ช่วยให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๘. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นองค์กรที่รับผิดชอบงานพระสงฆ์โดยตรง ตั้งแต่มีการก่อตั้งสำนักพระพุทธศาสนาขึ้น ได้ให้การสนับสนุนความร่วมมือกับงานพระธรรมจาริกมาหลายโครงการ โดยในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ได้สนับสนุนด้านงบประมาณในการจัดโครงการสัมมนาพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง จำนวน ๓๐๐ รูป ซึ่งเป็นการเสริมสร้างศักยภาพในการเผยแผ่ให้กับพระธรรมจาริกได้อีกทางหนึ่ง

๙. เจ้าคณะพระสังฆาธิการในเขตปกครองที่พระธรรมจาริกปฏิบัติงานอยู่

ในอดีตเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๑ คณะพระธรรมจาริกได้รับความอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากเจ้าคณะพระสังฆาธิการในเขตปกครองที่พระธรรมจาริกปฏิบัติศาสนกิจ ตั้งแต่เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เป็นต้น ในด้านการรับสมัครและการคัดเลือกพระธรรมจาริกเข้าปฏิบัติงานในชุมชนบนพื้นที่สูง ต่อมาในระยะหลังเจ้าคณะพระสังฆาธิการเหล่านั้น ไม่ได้เกี่ยวข้องกับงานพระธรรมจาริกโดยตรง แต่ก็ยังให้ความอนุเคราะห์ความสะดวกและอุปถัมภ์ช่วยเหลือพระธรรมจาริกมาโดยตลอด นับว่าคณะสงฆ์ในเขตปกครองมีส่วนสำคัญมากทีเดียว ในการปฏิบัติศาสนกิจของพระธรรมจาริกให้ประสบผลสำเร็จ หากแต่ปัจจุบันการทำงานของพระธรรมจาริก (พระธรรมจาริกปฏิบัติงานภาคสนาม) ส่วนใหญ่ได้ละเลยการประสานงาน และขอความอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากคณะสงฆ์ในพื้นที่ โดยเฉพาะคำปรึกษาและคำแนะนำในการทำงานจริง ทำให้การทำงานของพระธรรมจาริกกับคณะสงฆ์ไม่สอดคล้องกัน ถึงแม้ว่าในช่วงประชุมปฐมนิเทศประจำปีของคณะพระธรรมจาริก เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีรราชวิทยาลัย เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ประธานคณะพระธรรมจาริก จะได้ขอความร่วมมือจากเจ้าคณะพระสังฆาธิการในพื้นที่ ให้ช่วยอำนวยความสะดวกแก่คณะพระธรรมจาริก และทางสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค จะมีหนังสือถึงเจ้าคณะพระสังฆาธิการและหน่วยงานราชการต่าง ๆ ให้พระธรรมจาริกนำไปมอบและรายงานตัวกับเจ้าคณะพระสังฆาธิการในเขตปกครอง ในช่วงหลังการประชุมปฐมนิเทศพระธรรมจาริกประจำปีก็ตาม แต่ส่วนใหญ่แล้วยังไม่ได้ผลเท่าที่ควรเป็นเพราะความไม่สะดวกในการเดินทาง แต่ก็มีพระธรรมจาริกบางพื้นที่ที่สามารถประสานงานและร่วมมือกับคณะสงฆ์ในการปฏิบัติงานได้เป็นอย่างดี อีกทั้งในยามที่คณะสงฆ์มีกิจกรรมต่าง ๆ พระธรรมจาริกบางรูปบางพื้นที่ก็สามารถให้ความช่วยเหลือคณะสงฆ์ตามความรู้ความสามารถของตนเอง ทำให้งานของพระธรรมจาริกก็เหมือนกับงานคณะสงฆ์ งานของคณะสงฆ์ก็เหมือนงานพระธรรมจาริก

นับได้ว่าหน่วยงานต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้มีส่วนสำคัญยิ่งในการขับเคลื่อนการปฏิบัติงานของคณะพระธรรมจาริก ตลอดระยะเวลา ๔๐ ปีที่ผ่านมา ซึ่งส่งผลให้โครงการพระ-

ธรรมจาริก ยังคงยืนหยัดดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงมาได้จนเท่าทุกวันนี้ แต่อย่างไรก็ตามการเข้ามาช่วยเหลือและสนับสนุนของหน่วยงานต่าง ๆ ย่อมมีขีดและอยู่ในวงจำกัด สิ่งสำคัญอย่างยิ่งคือ โครงการพระธรรมจาริกจะต้องสร้างตนเองให้สามารถพึ่งพาตนเองให้ได้มากที่สุด โดยการพยายามสร้างองค์กรให้มีความเข้มแข็ง มีการพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืน มีแผนงาน และเป้าหมายในการทำงานอย่างชัดเจน มิใช่เป็นการปฏิบัติงานให้หมดไปในแต่ละปีงบประมาณ กิจกรรมต่าง ๆ ที่พระธรรมจาริกปฏิบัติอยู่ในภาคสนามจะต้องมีความต่อเนื่องในระยะยาว มองเห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เพราะนั่นหมายถึงเป็นข้อบ่งชี้ว่า ตลอดระยะเวลา ๔๐ ปีที่ผ่านมา โครงการพระธรรมจาริกได้ดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง ในรูปลักษณะและเอกลักษณ์เฉพาะตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลเป็นอย่างดี

บทที่ ๓

หลักการและการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกในอดีตและปัจจุบัน

ในบทนี้นำเสนอผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ หลักการที่พระธรรมจาริกยึดใช้เป็นแนวทาง มาโดยตลอด อันได้แก่ แนวคิด ปรัชญา เป้าหมาย นโยบาย และระเบียบว่าด้วยการบริหารงาน คณะพระธรรมจาริก และเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก ซึ่งผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ของพระธรรมจาริกทั้งในอดีตและปัจจุบัน ภายใต้กรอบของหลักการและแนวคิดการปฏิบัติภารกิจ ๖ ด้าน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ที่สอดคล้องกับ นโยบายของโครงการพระธรรมจาริกที่ผ่านมา ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

หลักการของโครงการพระธรรมจาริก

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหลักการของโครงการพระธรรมจาริกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันพบว่า หลักการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับชาวเขาของคณะพระธรรมจาริก มีดังนี้

๑. แนวคิด

คณะผู้ศึกษาวิจัยได้พิจารณาธรรมโอวาทของสมเด็จพระวันรัต (สมเด็จฯ พระสังฆราช) ที่ให้โอวาทสำหรับเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติของพระธรรมจาริก ในวันปฐมนิเทศคณะพระธรรมจาริกในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ว่า " พระธรรมจาริกจะไปเพื่อประโยชน์ต่อประชาชน จึงมีอุดมการณ์ในการทำงานไม่ทอดทิ้งแม้จะพบปัญหาและอุปสรรค แต่จะมุ่งมั่นเพื่อให้งานสำเร็จ และขณะเดียวกันต้องเป็นแบบอย่างที่ดี ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด " และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ พ.ศ. ๒๕๓๕ และ พ.ศ. ๒๕๓๖ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์องค์ปฐมประธานคณะพระธรรมจาริก ได้ให้ธรรมโอวาทในวันปฐมนิเทศแก่พระธรรมจาริกเกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก ว่า " พระธรรมจาริกจะมีความรักความเมตตา ปราบปรามให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์อยู่ในใจเสมอ มีความเสียสละ อุดหนุน ปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวม จงสร้างความคุ้นเคยให้เปรียบเสมือนว่าชาวเขานั้นเป็นญาติของตนเอง และหมั่นพัฒนาตนเองให้มีความรู้ความสามารถ มีความกล้าหาญที่จะทำความดี "

สรุปว่าโอวาทของสมเด็จพระวันรัตและสมเด็จพระพุทธชินวงศ์นั้น แสดงให้เห็นถึงหลักแนวทางการปฏิบัติศาสนกิจของพระธรรมจาริกตามแนวพุทธประสงค์ ที่ว่า " พระธรรมจาริกจะต้องออกเผยแผ่ศาสนาเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ต้องมีอุดมการณ์ มีความอดทนต่อความยากลำบาก มีความเสียสละ มีความรักความเมตตาและปราบปรามช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์อยู่เป็นนิจ " สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้พระธรรมจาริกได้ตระหนักและสามารถนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินงาน

ได้ภายใต้ภารกิจ ของคณะพระธรรมจาริกซึ่งมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ของสังคม และ เป้าประสงค์ของโครงการพระธรรมจาริกตั้งแต่เริ่มในการดำเนินงาน

๒. ปรัชญา

ปรัชญาของโครงการพระธรรมจาริกที่ยึดถือสืบต่อกันมา ตั้งแต่การริเริ่มก่อตั้งโครงการ คือการยึดตามพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระภิกษุสงฆ์สาวกกกลุ่มแรก ที่ทรงส่งไปเผยแผ่ พระพุทธศาสนาว่า " จรต ภิกขเว จาริกิ พุทฺชนิตาย พุทฺชนสุขาย โลกานุกมฺปาย ฯเปฯ เทเสถ ภิกขเว ธมฺมํ " ซึ่งแปลว่า " ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเที่ยวจาริกไป จงแสดงธรรม เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก " เป็นหลักการและอุดมการณ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงของคณะพระธรรมจาริกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น ปรัชญาของโครงการพระธรรมจาริก ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับ สถานการณ์นั้น คือการเที่ยวจาริกไปตามชุมชนชาวเขาแล้วแสดงธรรม เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก มิใช่เพื่อตนเอง

๓. เป้าหมาย

เป้าหมายในอดีตของการปฏิบัติงานของโครงการพระธรรมจาริก คือชาวเขาบนพื้นที่สูง ในจังหวัดทางภาคเหนือเพียงกลุ่มเล็ก ๆ ๑๐ หมู่บ้าน แต่ปัจจุบันได้ขยายไปครอบคลุมหมู่บ้านทาง ภาคเหนือ ภาคกลางตอนบนบางพื้นที่ที่มีชาวเขาอาศัยอยู่ จำนวน ๑๒ จังหวัด ได้แก่ จังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ น่าน พะเยา แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง สุโขทัย กำแพงเพชร ตาก และกาญจนบุรี รวมทั้งหมด ๑,๐๔๓ หมู่บ้าน ชาวเขาประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ คน มีพระธรรม จาริก ๓๐๐ รูป ประจำอยู่อาศรม ๑๕๐ อาศรม

๔. นโยบาย

จากการประเมินผล ทำให้ทราบว่างานของโครงการพระธรรมจาริก ในพื้นที่ดังกล่าวมีความก้าวหน้าและเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่าโครงการพระ ธรรมจาริก ในอดีตมิได้สังกัดกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ หรือสังกัดสำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติแต่อย่างใด แต่จะเกี่ยวข้องกับหน่วยงานที่สนับสนุนงบประมาณในการ ดำเนินงาน ดังนั้นนโยบายของโครงการพระธรรมจาริกจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ บ้านเมือง และสอดคล้องกับนโยบายของหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนในด้านงบประมาณ ดังจะ จำแนกให้เห็นดังต่อไปนี้

๔.๑ ในสมัยที่ ๑ สังกัดกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย นโยบายจึงเน้นลง ไปที่ความมั่นคงของชาติ ความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง พระธรรมจาริกจึงมีศาสนกิจเร่งด่วน ด้านการอบรมศีลธรรม จริยธรรม และอบรมหน้าที่พลเมืองไทยให้กับชาวเขา ตลอดจนถึงการ

พัฒนาคุณภาพชีวิตชาวเขา ด้านอนามัย การศึกษา การอาชีพ การสงเคราะห์อนุเคราะห์ และการสำรวจข้อมูล

๔.๒ ในสมัยที่ ๒ สังกัดกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม นโยบายเน้นลงที่การพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวเขาด้านอาชีพ จะเห็นได้ว่าสมัยนี้มีการดำเนินกิจกรรม ส่งเสริมการฝึกอบรมอาชีพระยะสั้น ระยะยาว เช่น ช่างซ่อม เย็บปักถักร้อย แรงงานและ สวัสดิการสังคม การศึกษา ตลอดจนจนถึงการเป็นที่ปรึกษาด้านสงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน การ เปิดศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ ฯลฯ

๔.๓ ในสมัยที่ ๓ สังกัดกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นสมัยปัจจุบัน ทางโครงการพระธรรมจาริกมีนโยบายที่เน้นหนักลงที่การ ขยายฐานพื้นที่การปฏิบัติงานของโครงการพระธรรมจาริก ให้ครอบคลุมทั่วถึงชาวเขาทุกเผ่า และ เน้นการทำงานเผยแผ่เข้าสู่กลุ่มนักเรียนและเยาวชนมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ

นอกจากนั้นจากการวิจัยยังพบว่า หลักการของพระธรรมจาริกที่นำมาใช้ในการ ดำเนินงานโครงการพระธรรมจาริก เกิดจากการนำสภาพปัญหาของชุมชนบนพื้นที่สูงมาเป็นกรอบ ในการปฏิบัติงานการพัฒนา ในระยะเริ่มแรกของการก่อตั้งโครงการพระธรรมจาริกจึงมุ่งไปที่การ สร้างความสัมพันธ์ทางด้านจิตใจ เพื่อให้ชาวเขามีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันกับคนไทยทั่วไป เพราะสถานการณ์หลังสงครามโลกครั้งที่สองชาวเขาถูกชักจูงให้เข้าร่วมขบวนการก่อการร้าย ซึ่ง ส่งผลต่อความมั่นคงของประเทศ ปัญหาของชาวเขามีอยู่มากโดยเฉพาะปัญหาทางการศึกษา ปัญหาด้านสุขภาพอนามัย ปัญหาความยากจน ปัญหาการปลูกฝิ่น และอื่นๆ หน่วยงานของทาง ภาครัฐไม่สามารถเข้าไปพัฒนาได้อย่างทั่วถึงและเมื่อเข้าไปพัฒนามิได้ประสบผลสำเร็จ เนื่องจาก ชาวเขามีความแตกต่างทางด้านภาษา วัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็น เฉพาะของตน พระธรรมจาริกจึงทำหน้าที่เป็นแนวหน้าเข้าไปฝังตัวอยู่ในชุมชนชาวเขาเพื่อสร้าง ความมั่นใจให้กับชาวเขา จากนั้นพระธรรมจาริกจึงประสานงานกับหน่วยงานของทางราชการเข้าไป ช่วยพัฒนาและแก้ไขปัญหาดังกล่าว ในชุมชน ต่อมาสถานการณ์ ปัญหา ต่างๆ บนพื้นที่สูงได้รับการ แก้ไขอยู่ในสภาวะที่ปกติ ชาวเขามีความรู้สึกเป็นคนไทย หน่วยงานภาครัฐสามารถเข้าไป พัฒนาได้อย่างทั่วถึงในเบื้องต้น ซึ่งก็ชี้ว่าปัญหาดังกล่าว จะหมดไป ปัญหาที่มีอยู่ในอดีตก็ยังคง ต้องแก้ไขอยู่ ปัญหาใหม่ๆ ก็เกิดขึ้นมาอีก

ดังนั้นหลักการทำงานของโครงการพระธรรมจาริกจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนไปตาม แผนงานของโครงการเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของสังคมบนพื้นที่สูง แต่หลักการที่โครงการ พระธรรมจาริกยังคงยึดเป็นหลักในการดำเนินงานของโครงการ ตั้งแต่อดีตจนกระทั่ง ปัจจุบัน คือ

" จรด ภิกขเว จาริกัม พุทธนิตาย พุทธนสุขาย โลกานุกมฺปาย ฯเปฯ เทเสถ ภิกขเว ธมฺมํ " ซึ่งแปลว่า " ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเที่ยวจาริกไป จงแสดงธรรม เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก " เป็นหลักการและอุดมการณ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และยังคงอยู่คู่โครงการพระธรรมจาริกตลอดไป

๕. ระเบียบว่าด้วยการบริหารงานคณะพระธรรมจาริก

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหลักการโครงการพระธรรมจาริก พบว่ามีระเบียบการบริหารงานคณะพระธรรมจาริกได้มีการปรับปรุงมาตลอด ทั้งระเบียบในการบริหารในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ในส่วนกลางเรียกว่าสำนักงานประธานคณะพระธรรมจาริก ในส่วนภูมิภาคเรียกว่าสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค (สธ.ภ.) ทั้งนี้เพื่อกระจายอำนาจการบริหารงานของประธานคณะพระธรรมจาริก ในการดำเนินงานตามภารกิจที่ได้รับมอบหมายให้เหมาะสมกับสถานการณ์ สามารถแก้ไขปัญหาคอขวดได้รวดเร็วและมีคุณภาพ ระเบียบคณะพระธรรมจาริกฉบับปัจจุบันคือ ระเบียบคณะพระธรรมจาริก ว่าด้วยการบริหารงานโครงการพระธรรมจาริก พุทธศักราช ๒๕๓๙ (ดูภาคผนวก ค)

การปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก

จากการศึกษาวิจัยพบว่า การปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก จัดเข้าในภารกิจ ๖ ด้านของวัด ได้แก่ ภารกิจด้านการปกครอง ภารกิจด้านการศาสนศึกษา ภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ ภารกิจด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ภารกิจด้านสาธารณูปการ และภารกิจด้านการสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๑๕ ตี และมาตรา ๓๗ ดังนี้ (กรมศาสนา, ๒๕๔๒ : ๑๑ อ้างใน สุภาพร มากแจ้ง, ๒๕๔๕ : ๑๗)

๑. ด้านการปกครอง

ภารกิจด้านการปกครองเป็นงานเกี่ยวกับการสอดส่องดูแลพระธรรมจาริก เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์ (พระธรรมจาริก) ดำเนินเป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคม หรือพระราชบัญญัติสมเด็จพระสังฆราช ในที่นี้คณะผู้ศึกษาได้ดำเนินการศึกษาเฉพาะการปกครองพระธรรมจาริก ที่ปฏิบัติงานเผยแผ่ในภาคสนามเท่านั้น ซึ่งโครงการพระธรรมจาริกได้วางรูปแบบการปกครองในระดับภูมิภาค โดยมีพระราชวิมลเมธี ผู้อำนวยการสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค เป็นผู้ปกครองดูแล ซึ่งในการประชุมปฐมนิเทศพระธรรมจาริกแต่ละปี พระราชวิมลเมธี จะเน้นหนักในเรื่องการประพฤติ

ปฏิบัติตนของพระธรรมจาริกให้อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย และไม่กระทำสิ่งที่เป็นโลกวัชชะ (สิ่งที่ชาวโลกติเตียน) ดังการบรรยายพิเศษเรื่อง นโยบายเน้นหนัก โดยพระราชวิมลเมธี ในการประชุมปฐมนิเทศพระธรรมจาริก ประจำปี ๒๕๔๕ มีใจความว่า "...นโยบายเน้นหนักในปีนี้จะเน้นในเรื่องการสร้างศรัทธา โดยการรักษาสมณะสาธูป พระธรรมจาริกจะต้องมีความสำรวมกาย วาจาและใจ และมีการปฏิบัติตามกิจวัตร ตามพระวินัย คือ ทำวัตร สวดมนต์ และชักชวนชาวบ้านเข้าอาศรม เพราะถ้าเราไม่มีสมณะสาธูปแล้ว ความเชื่อถือของชาวบ้านก็จะมีน้อย ศรัทธาต่าง ๆ ก็ไม่เกิด จึงขอฝากในเรื่องการรักษาสมณะสาธูป..." ซึ่ง พระราชวิมลเมธี ได้มอบภาระหน้าที่ให้แก่หัวหน้างานบุคลากรพระธรรมจาริกในการสอดส่องดูแลการประพฤติตนของพระธรรมจาริก

นอกจากนี้การปกครองดูแลพระธรรมจาริกในภาคสนาม ยังเป็นหน้าที่ของหัวหน้าศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนา เนื่องจากปฏิบัติงานอยู่ในพื้นที่เดียวกันและมีความใกล้ชิดพระธรรมจาริกมากกว่าเจ้าหน้าที่ทางสำนักงาน ฯ หากพระธรรมจาริกมีพฤติกรรมที่ไม่ดี หรือถูกร้องเรียนจากชาวบ้านในชุมชน พระธรรมจาริกผู้เป็นหัวหน้าศูนย์ ฯ จะต้องเข้าไปตรวจสอบก่อนเป็นคนแรก หากเป็นเรื่องที่ร้ายแรงก็จะนำเสนอต่อหัวหน้างานบุคลากร เพื่อทำการสอบสวนข้อเท็จจริงต่อไป ทั้งนี้ก่อนที่พระภิกษุที่จะเป็นพระธรรมจาริกจะต้องศึกษาเรียนรู้ในระเบียบคณะพระธรรมจาริก (กฎาณณวก ค) อย่างเข้าใจ เมื่อพระธรรมจาริกขึ้นปฏิบัติงานเผยแผ่ในภาคสนาม

ในการปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง พระธรรมจาริกจะต้องปฏิบัติกิจวัตรและศาสนกิจตามที่ปฏิทินการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกกำหนดไว้ ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง ๓ แสดงปฏิทินการปฏิบัติงานประจำวันของพระธรรมจาริก

เวลา	กิจกรรมที่ทำ
๐๕.๐๐ น.	ตื่นนอนทำภารกิจส่วนตัว ทำวัตรสวดมนต์ เจริญภาวนา
๐๖.๐๐ น.	บรรยายธรรมโดยใช้เสียงตามสาย, สาระความรู้เกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ทำความสะอาดบริเวณอาศรมฯ ปลูกต้นไม้ ไม้ดอกไม้ประดับ ทำบริเวณอาศรมฯ ให้ร่มรื่น

ตาราง ๓ (ต่อ)

เวลา	กิจกรรมที่ทำ
๐๗.๐๐ น.	ออกบิณฑบาตโปรดสัตว์ (ตามกิจวัตรสงฆ์) จันทิตาหารเช้าเสร็จแล้ว ทำกิจกรรม ที่เป็นประโยชน์ต่ออาศรมฯ เช่น คายหญ้า ปลุกต้นไม้ ซ่อมห้องน้ำ เช็ดกวาดกุฎีที่อยู่ ถ้าเป็นนักศึกษาอ่านหนังสือ ทำรายงาน และเตรียมสอน จริยธรรมแก่เด็กในโรงเรียน (ถ้ามีชั้นเรียนสามเณรก็สอนหนังสือสามเณร)
๑๐.๐๐ น.	เข้าสอนจริยธรรมในโรงเรียน (สอนหนังสือสามเณร)
๑๑.๐๐ น.	จันทิตาหารเพล พักผ่อน
๑๓.๐๐ น.	อ่านหนังสือเรียน (ถ้ามีชั้นเรียนสามเณรก็สอนหนังสือสามเณร)
๑๖.๐๐ น.	กวาดอาศรม ฯ คายหญ้า สรงน้ำ ออกเยี่ยมชาวบ้านในหมู่บ้าน (ถ้ามีชั้นเรียนสามเณรให้พาสามเณรทำความสะอาดบริเวณอาศรมฯ ให้ร่มรื่น ปลุกไม้ดอก ไม้ประดับ)
๑๘.๐๐ น.	ทำวัตรเย็น สวดมนต์ ทำสมาธิภาวนา
๑๙.๐๐ น.	สอนหนังสือแก่ผู้ไม่รู้หนังสือ
๒๑.๐๐ น.	อ่านหนังสือ ทบทวนบทเรียน
๒๒.๐๐ น.	พักผ่อน จำวัด

หมายเหตุ : เวลาและกิจกรรมอาจปรับได้ตามความเหมาะสมแล้วแต่สถานการณ์ และความ
เป็นไปได้ เวลาไม่อยู่อาศรม ฯ ให้เขียนบอกว่าไปไหนจะกลับเมื่อไร ถ้าไม่พบให้ ติดต่อใคร

ตาราง ๔ แสดงปฏิทินการปฏิบัติงานประจำเดือนของพระธรรมจาริกระดับหัวหน้าศูนย์อบรม
ศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง

วันที่	การปฏิบัติงาน
๑ - ๕	๑. ออกตรวจเยี่ยมอาศรม ฯ หมู่บ้านบวร ๒. จัดประชุมพระธรรมจาริกในเขตรับผิดชอบ ๓. รับรายงานประจำงวด ๆ ละ ๓ เดือน จากลูกศูนย์ฯ ๔. จ่ายค่าภัตตาหารให้แก่พระธรรมจาริกลูกศูนย์ ฯ
๖ - ๙	๑. ปรับปรุงทำความสะอาดบริเวณอาศรม ฯ ๒. ปลุกไม้ดอกไม้ประดับบริเวณอาศรม ฯ ให้ร่มรื่น
๑๐ - ๑๒	ออกติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับท้องถิ่น
๑๓ - ๑๖	๑.ปรับปรุงทำความสะอาดบริเวณ และ ปลุกไม้ดอกไม้ประดับบริเวณอาศรม
๑๗ - ๑๙	รวบรวมเอกสารส่งสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค ๑. เอกสารขอเบิกค่าภัตตาหาร (พร้อมใบจ่าย) ๒. รายงานประจำงวด ๆ ละ ๓ เดือน ของอาศรม ฯ ในเขตรับผิดชอบ ๓. รายงานการตรวจเยี่ยมอาศรม ฯ รายงานการประชุมพระธรรมจาริกลูกศูนย์ ๔. ค่าใช้จ่ายศูนย์เด็กเล็ก/ค่าใช้จ่ายชั้นเรียนสามเณร (ถ้ามี) ๖.ส่งเอกสารทั้งหมดที่สำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกวัดศรีโสดา
๒๐ - ๒๒	ปรับปรุงอาศรม ฯ ให้น่าอยู่
๒๓ - ๒๗	๑. เดินทางลงมาประชุมหัวหน้าศูนย์ ฯ ที่วัดศรีโสดา ๒. อยู่เรียนหนังสือที่วัดศรีโสดา (นักศึกษา) ๓. รับค่าภัตตาหาร
๒๘ - ๓๐	๑. ติดต่อกงาน (ถ้ามี) ๒. เดินทางกลับอาศรมพระธรรมจาริก

หมายเหตุ : ถึงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา
วันสงกรานต์ และวันพระทุกวันพระในพรรษา พระธรรมจาริกต้องอยู่ประจำอาศรม พา
ชาวบ้านทำกิจกรรม เช่น ตอนเช้าจัดให้มีการทำบุญตักบาตร แสดงธรรมในตอนกลางวัน พา
ชาวบ้านเวียนเทียน หากพระภิกษุ หรือมรณวาสไปเยี่ยมอาศรม ฯ ให้ นำสมุดเซ็นเยี่ยมได้แสดง
ความคิดเห็นทุกครั้ง

ตาราง ๕ แสดงปฏิทินการปฏิบัติงานประจำเดือนของพระธรรมจาริก

วันที่	การปฏิบัติงาน
๑ - ๕	๑. ออกตรวจเยี่ยมหมู่บ้านบวร ๒. เขียนรายงานประจำวัด ๆ ละ ๓ เดือน เพื่อเตรียมส่งให้หัวหน้าศูนย์ ฯ ใน วันประชุม ๓. ร่วมประชุมประจำเดือนกับหัวหน้าศูนย์ ฯ และพระธรรมจาริกในเขตรับผิดชอบ ๔. รับค่าภัตตาหารจากหัวหน้าศูนย์ ฯ
๖ - ๙	๑. ปรับปรุงทำความสะอาดบริเวณอาศรม ฯ ๒. ปลุกไม้ดอกไม้ประดับบริเวณอาศรม ฯให้ร่มรื่น
๑๐ - ๑๒	ออกติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ (ถ้ามีเรื่องขอความช่วยเหลือ) เพื่อ สร้างความสัมพันธ์อันดีให้เขาเกิดศรัทธากับพระธรรมจาริก
๑๓ - ๒๑	๑. ปรับปรุงทำความสะอาดบริเวณอาศรม ฯ ๒. ปลุกไม้ดอกไม้ประดับบริเวณอาศรม ฯให้ร่มรื่น
๒๒- ๒๗	เดินทางลงมาเรียนหนังสือ (นักศึกษา)
๒๘	ติดต่อประสานงานกับสำนักงาน ฯ (ถ้ามี)
๒๙ - ๓๑	เดินทางกลับไปปฏิบัติงานตามอาศรมพระธรรมจาริก

หมายเหตุ : ถึงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอภินิหาร
วันสงกรานต์ และวันพระทุกวันพระในพรรษา พระธรรมจาริกต้องอยู่ประจำอาศรมฯ พาช่าวบ้าน
ทำกิจกรรม เช่น ตอนเช้าจัดให้มีการทำบุญตักบาตร แสดงธรรม ส่วนกลางวัน พาช่าวบ้าน
เวียนเทียน หากมีพระภิกษุ หรือฆราวาสไปเยี่ยมให้นำสมุดเซ็นเยี่ยมได้แสดงความคิดเห็นทุกครั้ง

ตาราง ๖ แสดงปฏิทินการปฏิบัติงานประจำปีของพระธรรมจาริกและพระธรรมจาริกหัวหน้าศูนย์
อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง

เดือน	กิจกรรมที่ทำ
มกราคม	ทำบุญขึ้นปีใหม่ ตานข้าวใหม่ จัดงานแสดงตนเป็นพุทธมามกะ งานค่าย คุณธรรม เข้าประชุมใหญ่ประจำปีที่วัดศรีโสดา (ปทุมนิเทศพระธรรมจาริก)
กุมภาพันธ์	จัดงานวันมาฆบูชา จัดงานแสดงตนเป็นพุทธมามกะ
มีนาคม	จัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ธรรมจาริกสัญจร
เมษายน	สำรวจข้อมูลในหมู่บ้านเกี่ยวกับประชากร (ปีใหม่เมือง วันสงกรานต์)
พฤษภาคม	คัดเลือกลูกหลานชาวเขาส่งมาบรรพชาอุปสมบทที่วัดศรีโสดาเตรียมจัดทำ แผนงาน เพื่อขอความสนับสนุนจากสำนักงานฯ วัดศรีโสดา จัดงานวันวิสาขบูชา
มิถุนายน	เสนอแผนงาน เพื่อขอความสนับสนุนจากสำนักงานฯ วัดศรีโสดา (เสนอฝ่าย แผนงาน สำหรับหัวหน้าศูนย์)
กรกฎาคม	จัดงานวันอาสาฬหบูชา และทำบุญวันเข้าพรรษา ถวายเทียนพรรษา
สิงหาคม	ทำบุญตักบาตร อบรมศีลธรรมทุกวันพระตลอดพรรษา จัดงานวันแม่แห่งชาติ
กันยายน	จัดทำบุญถวายสลาก ทำบุญตักบาตร อบรมศีลธรรมทุกวันพระตลอดพรรษา
ตุลาคม	จัดทำบุญถวายสลาก ทำบุญวันออกพรรษา ตักบาตรเทโว ฯ
พฤศจิกายน	ทำบุญวันลอยกระทง เทศน์มหาชาติ ทอดกฐิน
ธันวาคม	จัดงานแสดงตนเป็นพุทธมามกะ งานค่ายคุณธรรม จัดงานวันพ่อ ฯ

หมายเหตุ : ทำบุญในวันพระต้องจัดตลอดปี

๒. ด้านศาสนศึกษา

การศาสนศึกษาหรือการศึกษาของพระภิกษุสงฆ์มี ๒ ประการ คือ ด้านคันถธุระ ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัย อันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และด้านวิปัสสนาธุระ ได้แก่ การเรียนกรรมฐาน อันเป็นเครื่องมือหรืออุบายในการขัดเกลาจิตใจให้สะอาดผ่องใส ปราศจากอาสวะกิเลสทั้งปวง อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ภารกิจด้านศาสนศึกษาในโครงการพระธรรมจาริกตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ได้ดำเนินตามกรอบแนวคิดดังกล่าว ซึ่งมีดังต่อไปนี้

๒.๑ สำนักเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีโสดา

เป็นสำนักเรียนที่เปิดสอนด้านพระปริยัติธรรมของโครงการพระธรรมจาริก ได้เปิดดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ภายหลังได้มีการจัดตั้งศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขาวัดศรีโสดา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระภิกษุสามเณรชาวเขาอยู่จำพรรษาศึกษาธรรมร่วมกัน เพื่อเปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรชาวเขา เข้ารับการศึกษาด้านศาสนา และเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ที่มีความรู้ทางด้านพระธรรมวินัยต่อไป ปัจจุบันเปิดการเรียนโดยใช้หลักสูตรของมหาเถรสมาคม ได้แก่

๒.๑.๑ พระปริยัติธรรมแผนกนักธรรม เปิดสอนตามหลักสูตรที่แบ่งเป็น

๓ ชั้น คือ นักธรรมชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก หากเป็นฆราวาส เรียกว่า ธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ในอดีตถ้าหากผู้เรียนประสงค์จะเรียนต่อในระดับปริยัติธรรมแผนกสามัญ ถ้าผ่านการศึกษาระดับนักธรรมเอกแล้ว จะได้รับการยกเว้นไม่ต้องศึกษาหลักสูตรวิชาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

๒.๑.๒ พระปริยัติธรรมแผนกบาลี ตามหลักสูตรแบ่งออกเป็น ๔ ชั้น คือ

บาลีประโยค ๑ - ๒ และเปรียญธรรม ๓ ถึง เปรียญธรรม ๙ เดิมการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จะส่งพระภิกษุสามเณรชาวเขาเข้าเรียนที่วัดช้างเคียน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้ครูผู้สอนจากวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ ต่อมาพระภิกษุสามเณรต้องการเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นเพื่อความสะดวกและต่อเนื่อง จะถูกส่งไปศึกษาต่อที่วัดเบญจมบพิตรและวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ปัจจุบันการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี วัดศรีโสดาเปิดสอนถึงระดับเปรียญธรรม ๔ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นต้นมา สำนักเรียนปริยัติธรรมวัดศรีโสดา มีพระภิกษุสามเณรชาวเขาสำเร็จการศึกษาทั้งพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรมและพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ซึ่งแสดงไว้ในตาราง ๗ ดังนี้

ตาราง ๗ แสดงนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรมที่สอบได้ตามหลักสูตร สำนักศาสนศึกษา
วัดศรีโสดา ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๔๗

ปี พ.ศ.	นักธรรมตรี (รูป)	นักธรรมโท (รูป)	นักธรรมเอก (รูป)
๒๕๑๔ - ๒๕๒๔	๖๑๓	๒๓๓	๔๕
๒๕๒๕	๔๕	๒๔	๖
๒๕๒๖	๖๔	๕	-
๒๕๒๗	๙๑	๔๘	๑
๒๕๒๘	๘๒	๔๓	๓๑
๒๕๒๙	๖๗	๖๗	๓๕
๒๕๓๐	๗๐	๔๐	๔๒
๒๕๓๑	๑๒๑	๕๔	๓๗
๒๕๓๒	๙๒	๙๐	๔๑
๒๕๓๓	๒๓๙	๙๖	๓๓
๒๕๓๔	๑๕๙	๑๐๑	๘๕
๒๕๓๕	๒๖๖	๑๕๓	๗๘
๒๕๓๖	๒๓๖	๑๖๘	๖๑
๒๕๓๗	๘๕	๑๓๐	๔๔
๒๕๓๘	๒๕	๑๑๕	๑๐๘
๒๕๓๙	๒๙	๙๑	๑๒๓
๒๕๔๐	๕๑	๕๖	๓๓
๒๕๔๑	๔๘	๒๘	๕๒
๒๕๔๒	๕๓	๕๓	๓๒
๒๕๔๓	๕๕	ยังไม่ประกาศผล	ยังไม่ประกาศผล
รวม	๒,๔๙๑	๑,๕๙๕	๘๘๗

ที่มา : มุลนิธิเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ชนดินกันดาร, ๓๐ ปีพระธรรมจาริก, ๒๕๓๐ : ๒๒๑ - ๒๒๒ และสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค, สรุปผลการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก วันที่ ๓๙ ประจำปี ๒๕๔๖ : ๑๖๔ - ๑๖๕

ตาราง ๘ แสดงนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีที่สอบได้ตามหลักสูตร สำนักศาสนศึกษา วัดศรีโสดา ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๔๗

ปี พ.ศ.	มุงไวย กรณ์	ป.ธ.๑ - ๒ (รูป)	ป.ธ.๓ (รูป)	ป.ธ.๔ (รูป)	ป.ธ.๕ (รูป)	ป.ธ.๖ (รูป)	ป.ธ.๗ (รูป)	ป.ธ.๘ (รูป)	ป.ธ.๙ (รูป)
๒๕๑๔ - ๒๕๒๔	-	๑	๑	-	-	-	-	-	-
๒๕๒๕	-	-	-	-	-	-	-	-	-
๒๕๒๖	-	๓	๓	-	-	-	-	-	-
๒๕๒๗	-	๓	๓	๑	๑	๑	-	-	-
๒๕๒๘	-	๕	๕	๒	-	๒	-	-	-
๒๕๒๙	-	๔	๓	-	๑	-	-	-	-
๒๕๓๐	-	๔	๖	๓	-	-	๑	-	-
๒๕๓๑	-	๓๐	-	-	๑	๑	-	-	-
๒๕๓๒	-	๑	๓	-	-	-	-	-	-
๒๕๓๓	-	-	-	-	-	-	-	-	-
๒๕๓๔	-	-	-	-	-	-	-	-	-
๒๕๓๕	-	๙	๑	-	-	-	-	-	-
๒๕๓๖	-	๓๐	๙	-	๑	-	-	-	-
๒๕๓๗	-	๑๔	๙	๑	-	-	-	-	-
๒๕๓๘	-	๖	๖	-	-	-	-	-	-
๒๕๓๙	-	๗	๓	๒	๒	๒	-	-	-
๒๕๔๐	๑	๒๔	๔	๑	๒	๐	-	-	-
๒๕๔๑	๓๖	๑๐	๐	๓	๑	-	๑	-	-
๒๕๔๒	-	-	-	-	-	-	-	-	-
รวม	๓๗	๑๕๕	๕๖	๑๓	๙	๖	๒	-	-

ที่มา : มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่นชนถิ่นกันการ, ๓๐ ปีพระธรรมจาริก, ๒๕๓๐ : ๒๒๑-๒๒๒
และสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค, สรุปผลการปฏิบัติงานของพระธรรม
จาริก รุ่นที่ ๓๙ ประจำปี ๒๕๔๖ : ๑๖๔ - ๑๖๕

๒.๒ โรงเรียนสมเด็จพระพุทธชินวงศ์

๒.๒.๑ **ความเป็นมา** โรงเรียนสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ วัดศรีโสดา ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ขออนุญาตจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา สังกัดกรมการศาสนา เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๓๓ ชื่อโรงเรียน " สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ " อันสืบเนื่องจากการที่กรมประชาสัมพันธ์ได้อาราธนาพระภิกษุสงฆ์ขึ้นไปปฏิบัติงานตามหมู่บ้านชาวเขาในโครงการพระธรรมจาริก ตั้งแต่ปี ๒๕๐๘ พุทธศาสนิกชนชาวเขา ได้ส่งบุตรหลานของตนเข้ามาบวชเรียนที่วัดศรีโสดาเป็นจำนวนมากขึ้นทุกปี ในปี ๒๕๓๓ ได้จัดตั้งโรงเรียน " สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ " หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดกรมการศาสนา ดำเนินการสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ต่อมาในปี ๒๕๓๕ จึงขยายการศึกษาจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หลักสูตรเปิดเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ภาคเรียนในปีหนึ่งแบ่งเป็น ๒ ภาคเรียน ภาคต้นเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม - เดือนตุลาคม ภาคกลางเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน - เดือนมีนาคม ตั้งอยู่ที่วัดศรีโสดา จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ บริเวณโรงเรียนมีเนื้อที่ ๖๘๒ ตารางเมตร มีสนามเนื้อที่ ๖๐๐ ตารางเมตร มีพระราชวิมลเมธี เจ้าอาวาสวัดศรีโสดา เป็นผู้จัดการโรงเรียน พระครูสุตกิจจานุกุล เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน มีคณะกรรมการบริหารโรงเรียน จำนวน ๑ ชุด

๒.๒.๒ **วัตถุประสงค์** โรงเรียนสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ เป็นโรงเรียนเฉพาะกิจรับเฉพาะเด็กชายชาวเขาที่เข้ามาบวชเรียนและอยู่ประจำที่วัดศรีโสดา การจัดการศึกษาลักษณะคล้ายคลึงกับโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ ของกรมสามัญศึกษาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์เด็กชายชาวเขาจากครอบครัวที่ยากจน อยู่ในถิ่นทุรกันดารห่างไกลความเจริญ ให้ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนทั้งทางโลกและทางธรรมโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด

๒.๒.๓ วิธีดำเนินการ

๑) คัดเลือกชาวไทยต่างวัฒนธรรมที่สนใจในพระพุทธศาสนา และเป็นที่เชื่อถือรักใคร่ของชุมชนจากหมู่บ้านต่างๆ มาบวชเป็นพระภิกษุ สามเณร เพิ่มขึ้นทุกปี

๒) จัดฝึกอบรมวิชาการพระพุทธศาสนาขั้นพื้นฐาน ให้มีความรู้ ความเข้าใจ ในพระพุทธศาสนาและสามารถนำไปเผยแผ่ตามเผ่าพันธุ์ของตนในหมู่บ้านต่างๆ

๓) เมื่อเสร็จสิ้นจากการอบรมแล้วก็จะส่งไปปฏิบัติงานตามหมู่บ้านต่างๆ ที่ห่างไกลคมนาคมและทุรกันดาร

ตาราง ๙ สถิตินักเรียนโรงเรียนสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ที่สอบผ่านในแต่ละปีการศึกษาย้อนหลัง ๕ ปี

ชั้น	จำนวนนักเรียนในแต่ละปี						
	๒๕๔๑	๒๕๔๒	๒๕๔๓	๒๕๔๔	๒๕๔๕	๒๕๔๖	๒๕๔๗
ม.๑	-	-	-	-	-	-	-
ม.๒	๓๓๓	-	-	-	-	-	-
ม.๓	๒๘๓	๒๗๗	-	-	-	-	-
ม.๔	๒๔๔	๒๘๑	๙๔	๑๒๒	๑๓๗		
ม.๕	๑๑๐	๑๔๖	๑๓๗	๗๕	๑๑๐		
ม.๖	๕๕	๑๑๓	๘๘	๑๒๑	๗๒		
รวม	๑,๐๑๕	๘๑๗	๓๑๗	๓๑๘	๓๑๙		

ที่มา : สำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค,สรุปผลการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก วันที่ ๓๙ ประจำปี ๒๕๔๖ : ๑๖๒

๒.๓ โรงเรียนวัดวิเวกวนาราม

๒.๓.๑ ความเป็นมา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดวิเวกวนาราม ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เกิดจากการที่กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ได้อาราธนาพระภิกษุสงฆ์ขึ้นไปปฏิบัติศาสนกิจประจำอยู่ตามหมู่บ้านชาวเขาในโครงการพระธรรมจาริก พุทธศาสนิกชนชาวเขาเลื่อมใสศรัทธา และได้ส่งบุตรหลานเข้ามาบวชเรียนที่วัดศรีโสดาเป็นจำนวนมาก และในแต่ละปีมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ จึงทำให้สถานที่พักอาศัยเรียนไม่เพียงพอ เพราะที่วัดศรีโสดามีพื้นที่จำกัดไม่สามารถขยายได้ ในปี ๒๕๓๖ จึงได้ย้ายนักเรียนส่วนหนึ่งไปประจำอยู่ที่วัดวิเวกวนาราม ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ และจัดการเรียนการสอนแบบชั้นเรียน (ขึ้นกับโรงเรียนสมเด็จพระพุทธชินวงศ์) แต่เนื่องจากจำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นตามลำดับ จึงได้ขออนุญาตจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดวิเวกวนาราม และได้รับอนุญาตให้จัดตั้งเมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๔๐ หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ สังกัดกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ดำเนินการสอนใน